B 20 149 D

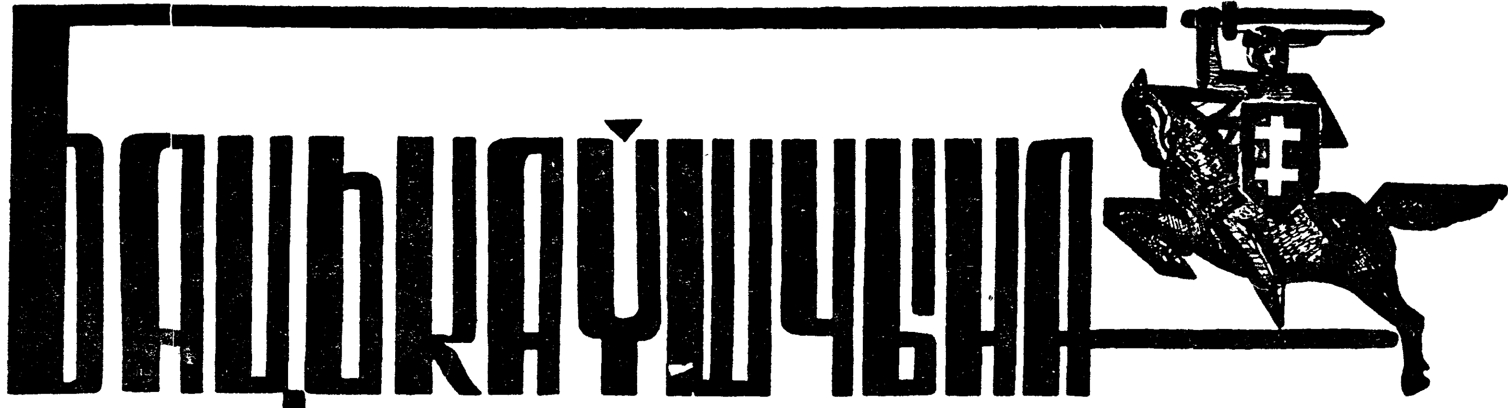

ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫЯНАЛЬНА-ВЫЗВОЛЬНАЙ ДУМКІ
DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG „BAĆKAUŠČYNA“ („VATERLAND“)
Herausgeber: Wladimir BORTNIK
Postadresse: Die Weissruthenische Zeitung „Baćkauščyna“ („Das Vaterland“)
(8) München 13, Postfach 627
Druck: „LOGOS“, Buchdruckerei u. Verlag, G.m.b.H., München 19, Bothmerstr. 14
Цана аднаго нумару: Нямеччына й іншыя эўрапейскія краіны — 50 фэн.; ЗША й Канада — 30 сант.; Ангельшчына — 1,5 шыл.; Аўстралія — 2 шыл. Перасылка лётніцкай поштай у ЗША й Канаду каштуе падвойна, у Аўстралію й краіны Паўднёвай Амэрыкі — патройна. Падвойныя нумары каштуюць падвойна.
Банковае конто: Zeitung „Baćkauščyna“, Konto Nr. 357-125, Bay. Hypotheken- u. Wechselbank, München.

ЦАНА 50 Н. ФЭН. — PREIS 50 Pf.
ERSCHEINT VIERTELJÄHRLICH DREI MAL

LE JOURNAL BIELORUSSIEN „LA PATRIE“
DIE WEISSRUTHENISCHE ZEITUNG „DAS VATERLAND“
THE BELORUSSIAN NEWSPAPER „THE FATHERLAND“

№ 2 (635) | Чэрвень (Juni) 1966 | Год выданьня 20 (20. Jahrgang)

Пытаньне будучыні Эўропы

Апошнім часам на эўрапэйскім кантынэнце што раз мацней выступаюць на паверхню палітычнага жыцьця сілы, якія дамагаюцца перагляду й зьмены дасюлешніх міждзяржаўных і міжнацыянальных дачыненьняў. Пасьляваенны падзел Эўропы на амэрыканскую й савецкую сфэру ўплыву шмат кім уважаецца за анахранізм, які больш не адпавядае сучасным палітычным абставінам. Такія імкненьні выяўляюцца паралельна і на захадзе і на ўсходзе Эўропы.

У заходнім лягеры як ведама, гэтую тэндэнцыю рэпрэзэнтуе Францыя. Прэзыдэнт дэ Голь ужо ад даўжэйшага часу супраціўляецца ня толькі палітычнай, але й больш цеснай эканамічнай інтэграцыі заходняэўрапэйскіх дзяржаваў. Адначасова ён пастанавіў вывесьці Францыю з інтэграванай сыстэмы абароны НАТО, што выразна накіравана супраць падпарадкаваньня Францыі й Эўропы Злучаным Штатам у галіне палітыкі й абароны. Гэтыя крокі дэ Голя ў кірунку забясьпячэньня Францыі поўнай незалежнасьці й магчымасьці вядзеньня ўласнай самастойнай палітыкі, нацэленыя, паводля выказваньняў самога-ж дэ Голя, галоўным чынам на стварэньне «эўрапэйскай Эўропы» ад Атлянтычнага акіяну да Ўралу.

На першы пагляд, здавалася-б, што канцэпцыя гэтая зусім ясная. Але гэта толькі на першы пагляд. Дасюль ніхто з заходніх палітыкаў не ўяўляе сабе, як дэ Голь думае сваю канцэпцыю ажыцьцявіць, бо дэталі свайго пляну, калі такія наагул існуюць, ён трымае ў сакрэце. Выглядае, што дэголяўская канцэпцыя «Эўропы да Ўралу» не зразумелая й валадаром у Крамлі. Масква да гэтага часу не заняла адносна яе ніякага становішча. Магчыма высьветліцца нешта ў часе падарожжа дэ Голя ў Савецкі Саюз.

Палітыка дэ Голя выклікае супярэчлівыя пачуцьці. З аднаго боку, дасюлешні стан падзелу сьвету на амэрыканскую й савецкую сфэру ўплыву, існаваньне сцэнтралізаваных ваенных блёкаў, нязначны поступ у лібэралізацыі савецкага рэжыму не ствараюць пэрспэктываў для паняволеных камунізмам народаў, у тым ліку й для нашага беларускага народу, у хуткім часе дасягнуць палепшаньня свайго лёсу, дамагчыся нейкай ступені нацыянальнай свабоды й незалежнасьці. Гледзячы на справы з гэтага боку, імкненьне дэ Голя паслабіць напружаньне паміж Захадам і Ўсходам, пашырыць эканамічнае супрацоўніцтва і ўсемагчымыя кантакты паміж заходнімі й камуністычнымі краінамі магло-б прысьпешыць лібэралізацыю й дэмакратызацыю камуністычных рэжымаў ды стварыць пэўныя шансы й для нашых народаў. Але гэта было-б магчымым толькі пад умовай, калі-б камуністычныя рэжымы былі згодныя на запраўднае мірнае суіснаваньне й на сваю грунтоўную трансфармацыю. Дэ Голь-жа, як выглядае, перацэньвае «міралюбнасьць» камуністычных лідэраў і наяўнасьці у іх добрай волі, асабліва калі ходзіць пра маскоўскіх камуністых. І тут хаваецца небясьпека, бо, як паказала гістарычнае дасьветчаньне, аднабаковыя ўступкі агрэсару ці панявольніку ніколі не рабілі іх больш лагоднымі.

Нельга таксама забывацца аб маральна-этычным аспэкце ўсякага пагадненьня з тыранамі. Дэ Голь ня раз падкрэсьліваў, што ён супраць Ялтанскай умовы, у выніку якой палавіна Эўропы трапіла пад уладу Сталіна й ягоных стаўленікаў. Сталіна ўжо няма, але ўсходняй Эўропай далей кіруюць ягоныя былыя паплечнікі. Таму тварыць Эўропу «да Ўралу» супольна з цяперашнімі крамлёўскімі лідэрамі, або, што яшчэ горш, пад іхнай эгідай, было-б катастрофай ня меншай за Ялтанскую.

Пракладаць мост да народаў усходняй Эўропы бязумоўна трэба. Але дзеля гэтага трэба больш гаварыць з самымі народамі, як з іхнымі прыгнятальнікамі. Гэтага чакаюць паняволеныя народы ад старой эўрапэйскай дэмакратыі, якой зьяўляецца Францыя. Усякія пляны перабудовы Эўропы будуць толькі новым фарсам, калі яны ня будуць улучаць у сябе ліквідацыі ўсіх формаў імпэрыялізму на кантынэнце, калі яны ня будуць базавацца на прынцыпе раўнапраўнасьці, нацыянальнай свабоды й незалежнасьці ўсіх бяз вынятку народаў, калі гэтыя пляны будуць падпарадкаваныя задаваленьню вялікадзяржаўніцкіх ці нейкіх іншых палітычных амбіцыяў таго ці іншага эўрапэйскага народу.

Разважаючы-ж далей у пляне міждзяржаўнай палітыкі, якой францускі прэзыдэнт прытрымліваецца ў сваёй усходняэўрапэйскай кампаніі, нельга запярэчваць некаторых ягоных посьпехаў. Гэта, перш за ўсё, бунтаўнічая пазыцыя Румыніі ў савецкім блёку. Камуністычныя кіраўнікі Румыніі выконваюць у савецкім блёку такую-ж ролю «нездысцыплінаванага» партнэра, якую Францыя дэ Голя выконвае ў Эўрапэйскім Саюзе й Атлянтычным Пакце. Характэрнае супадзеньне ў часе й форме выступленьняў Францыі й Румыніі супраць палітычнай, эканамічнай і ваеннай інтэграцыі іхных краінаў. Румынскія кіраўнікі былі частымі гасьцямі дэ Голя, і напрошваецца прыпушчэньне, што іхная акцыя ўзгодненая. Як Францыя ў Эўрапэйскай Эканамічнай супольнасьці, так Румынія ў Радзе Эканамічнай узаемадапамогі адмаўляецца выконваць накіданыя ёй Савецкім Саюзам дыскрымінацыйныя эканамічныя пляны й заданьні. Падобна як Францыя ў ветнамскай вайне, Румынія займае самастойную, нэўтральную пазыцыю ў савецка-кітайскім канфлікце. Як Францыя ў НАТО так Румынія ў Варшаўскім пакце высунула дамаганьне перагледзець патрэбу існаваньня гэтай арганізацыі або прынамся грунтоўна рэарганізаваць яе, і гэтым выклікала замяшаньне ў савецкім лягеры. Так як дэ Голь абвесьціў поўную незалежнасьць сваёй вонкавай палітыкі, гэтак і румынскія кіраўнікі дэкляруюць поўную незалежнасьць сваёй кампартыі і сваёй дзяржавы.

У прамове, сказанай з нагоды 45-ых угодкаў ад дня заснаваньня румынскай кампартыі, ейны цяперашні Генэральны сакратар Чаўшэску зусім нядвузначна паставіў нацыянальныя інтарэсы вышэй за лёзунгі пра «інтэрнацыянальную салідарнасьць» кампартыяў. Ён гаварыў: «Мы наважана адкідаем цьверджаньне, быццам нацыя, як грамадзкая фармацыя, асуджаная на зьнікненьне. Масы працоўных — стойкія змагары за нацыянальнае вызваленьне, ахоўнікі нашага нацыянальнага адзінства». «Ніколі больш — гаварыў Чаўшэску, — мы не падпарадкуем нашыя нацыянальныя інтарэсы чужым палітычным мэтам». Заклік да нацыянальнай незалежнасьці быў ляйтматывам ягонай прамовы.

Нядвузначна намякаючы на Бесарабію й Паўночную Букавіну, Чаўшэску асудзіў даваеннае кіраўніцтва румынскай кампартыі, якое, паводля ягоных словаў, «пад ціскам Камінтэрну выступала за адарваньне ад нашай бацькаўшчыны земляў, населеных пераважна Румынамі». Дамаганьне звароту Румыніі ейных тэрыторыяў, далучаных да Савецкага Саюзу, румынскія камуністычныя лідары ставяць не ўпяршыню.

Чаўшэску не пакінуў таксама сумлеву ў тым, што ён будзе супраціўляцца ўсім спробам ператварыць Варшаўскі Пакт у інструмант савецкага ціску на Румынію. Пры гэтай нагодзе, Чаўшэску, як і дэ Голь, заявіў, што непасрэдная небясьпека ўзьнікненьня вайны ў Эўропе існаваць перастала і што таму ваенныя блёкі сталіся непатрэбнымі.

Гэтыя катэгарычныя выказваньні Чаўшэску не на жарты напалохалі савецкіх кіраўнікоў. Аб гэтым сьветчыць раптоўны візыт Брэжнева ў Бухарэст. Скліканая хутка пасьля гэтага маскоўская нарада міністраў замежных справаў краінаў Варшаўскага Пакту, заплянаваная спачатку на тры дні, працягвалася цэлы тыдзень і ня прывяла да поўнай згоды. Адначасова ўва ўсходнім Бэрліне была скліканая нарада міністраў абароны Савецкага Саюзу, Чэхаславаччыны й Польшчы. На ёй аднак ня прысутнічалі міністры абароны Румыніі, Вугоршчыны й Баўгарыі. Гэта можна разглядаць як доказ таго, што Румыны не адны выступаюць супраць савецкай ваеннай палітыкі. Ня выпадкова вугорскі прэм'ер Каляй гэтымі-ж днямі падтрымаў у агульным савецкую ваенную стратэгію, але адначасова выказаўся за вывад замежнага войска з тэрыторыяў іншых краінаў і за ліквідацыю замежных ваенных базаў. Баўгары высьцерагаюцца вострых палітычных заяваў, але затое вядуць узмоцненую акцыю за адраджэньне нацыянальных традыцыяў, за ўмацаваньне пачуцьця сваёй нацыянальнай годнасьці.

Гэтыя зрухі ў кірунку адраджэньня і ўмацаваньня нацыянальных пачуцьцяў, абароны нацыянальных інтарэсаў, дзяржаўнай сувэрэннасьці й незалежнасьці наўрад ці адбыліся-б у краёх усходняй Эўропы, калі-б не адчувалася пэўнае адпружаньне ў дачыненьнях паміж Захадам і Ўсходам. А такі працэс можна толькі вітаць. І бясспрэчна, што да гэтага шмат спрычынілася палітыка дэ Голя.

Але паслабленьне абароннай згуртаванасьці заходніх саюзьнікаў не павінна апераджаць аналягічнага працэсу ў савецкім лягеры. Тымчасам, Францыя зрабіла ўжо вялікі аванс савецкаму блёку. Мілітарна й палітычна Францыя цалкам выламалася з НАТО, а ейны контрагент на ўсходзе — Румынія — пакуль-што абмяжоўваецца толькі адпаведнымі заявамі й дамаганьнямі. Але ўжо тое, што Румыны скасавалі ў сябе абавязковае навучаньне ў школах расейскае мовы, замянілі расейскія часапісы і расейскія назовы вуліцаў румынскімі, што яны без папярэдняга ўзгодненьня з Масквой абменьваюцца з іншымі дзяржавамі, у тым ліку і з заходнімі, палітычнымі дэлегацыямі, свабодна падпісваюць з краямі заходняй Эўропы гандлёвыя пагадненьні, — усё гэта не застаецца без уплыву ня толькі на краінысатэліты, але й на нерасейскія народы СССР. Нашы паняволеныя народы павінны пільна сачыць за гэтым разьвіцьцём каб ягоныя пазытыўныя вынікі своечасова ўжыцьцяўляць на сваіх бацькаўшчынах.

Што можна Румынам — тое можна й Беларусам! Няхай які-небудзь марксысты-ленінец папробуе даказаць адваротнае.

А. Залескі

УВАГА

Наступіла зьмена адрасу газэты «БАЦЬКАЎШЧЫНА» й БЕЛАРУСКАГА ІНСТЫТУТУ НАВУКІ Й МАСТАЦТВА. Просім нашых прадстаўнікоў, падпішчыкаў і зацікаўленных асобаў занатаваць гэтую зьмену:

Die Weissruthenische Zeitung „Backauscyna“ („Das Vaterland“)
(8) München 13. Postfach 627
Банковае конто: Zeitung „Backauscyna“
Konto Nr. 357—125. Bay. Hypotheken- u. Wechselbank, München
Weissruthenische Institut für Kunst und Wissenschaft, e. V.
(8) München 13. Postfach 627
Банковае конто: Weissruthenische Institut
Konto Nr. 377—612. Bay. Hypotheken- u. Wechselbank, München

Аб правох роднай мовы

У кожным артыкуле савецкай прэсы, у кожнай прамове савецкага кіраўніка, дзе пералічаюцца прынцыпы савецкай вонкавай палітыкі, нязьменна паўтараецца фраза пра тое, што Савецкі Саюз быў і ёсьць за самавызначэньне народаў, за нацыянальную свабоду й незалежнасьць, за свабоднае разьвіцьцё нацыянальных культураў. Гэтыя цьверджаньні былі яшчэ раз паўтораныя з нагоды 96-ых угодкаў ад дня нараджэньня Леніна. У дакладзе Ягорава з гэтай нагоды падкрэсьлівалася «ленінская інтэрнацыяналістычная палітыка КПСС», «роля Савецкага Саюзу ў змаганьні народаў супраць каляніяльнага прыгнёту, імпэрыялістычнай агрэсіі, за свабоду й незалежнасьць, за сьвятое права самым вырашаць свой лёс».

Праўда, у гэтым выпадку гэтыя дэкларацыі былі прызначаныя для прапаганды за межамі СССР. Але пры іншых нагодах гэта самае дэкляруецца і ў дачыненьні да народаў СССР Дэкляруецца, але ці выконваецца?..

Мы ўжо ня будзем гаварыць пра сувэрэннасьць і незалежнасьць падсавецкіх народаў, пра магчымасьць іхнага самавызначэньня. Усе ведаюць, што дасюль — гэта пустыя фразы. Спынімся на найбольш элемэнтарных правох — на праве свабодна разьвіваць нацыянальную культуру, на праве роднай мовы ў савецкіх рэспубліках.

Мова — гэта аснова кожнай нацыянальнай культуры. Без забесьпячэньня належных правоў нацыянальнай мове, нельга й думаць пра свабоднае культурнае разьвіцьцё народу. А што мы маем сёньня ў Беларускай ССР, гэтак званай «сувэрэннай рэспубліцы», да таго-ж сябры Арганізацыі Аб'еднаных Нацыяў і ейных розных спэцыялізаваных установаў, такіх, напрыклад, як ЮНЭСКО, што займаецца пытаньнямі культуры ў міжнародным маштабе. Разрыў паміж прапагандай навонкі й палажэньнем унутры Беларусі проста неверагодны.

Паклічамся на некалькі выказваньняў на старонках 4-га нумару часапісу «Полымя». Вячаслаў Чамярыцкі ў рэцэнзіі пад назовам «Беларус і яго імя» пісаў:

«Надзвычай спрыяльныя магчымасьці для шырокага ўжытку ўва ўсіх грамадзкіх сфэрах атрымала наша нацыянальная мова пасьля ўтварэньня БССР. Аднак сёньня яна мала дзе ўжываецца ў справаводзтве й разнастайнай дакумэнтацыі афіцыйнага характару нашай рэспублікі».

Сапраўды, да пагрому кадраў беларускай нацыянальнай інтэлігенцыі ў канцы 20-ых гадоў у Беларусі родная мова карысталася большымі правамі, чымся цяпер. Асудзіўшы ў агульным сталінскую практыку і абвесьціўшы паварот да «ленінскай нацыянальнай палітыкі», пара было-б вярнуць беларускай мове прынамся тую ролю, якую яна адыгрывала ў жыцьці рэспублікі напачатку. Але дасюль у гэтым кірунку нічога ня зроблена.

Справу застасаваньня роднай мовы ў грамадзкім жыцьці падсавецкай Беларусі закранае таксама адзін з вядучых беларускіх моваведаў Уладзімер Юрэвіч — у тым-жа нумары часапісу «Полымя». Ён цытуе «агульнавядамае вызначэньне літаратурнай мовы, якая, у адрозьненьне ад мовы народнай, абслугоўвае ня толькі бытавую сфэру нацыянальнага жыцьця, але і ўсе іншыя грамадзкія сфэры: дзяржаўную, палітычную, юрыдычную, культурную, навуковую, эканамічную, вытворчую і гэтак далей. Над гэтым вызначэньнем варта задумацца тым, — піша Юрэвіч, — хто не карыстаецца беларускай літаратурнай мовай у навуцы, культуры і так далей.

Дбаць пра высокую культуру нацыянальнай мовы, — працягвае Юрэвіч, — значыць адначасова дбаць пра яе самабытнасьць ўва ўсіх сфэрах грамадзкага жыцьця Беларусі, пра ўдасканаленьне яе законаў».

Вельмі правільна, што трэба дбаць пра **самабытнасьць** і высокую культуру нацыянальнай мовы. Але гэта яшчэ **недастаткова**. Родная мова павінна быць **уведзеная** ува ўсе сфэры грамадзкага **жыцьця**.

У гэтай справе падае пэўныя канкрэтныя прапановы настаўнік Віктар Дайліда. У прыгаданым нумары «Полымя» ён піша:

«...бывае й такое: выступаеш на настаўніцкай канфэрэнцыі, гаворыш пабеларуску, а ўсе глядзяць на цябе як на дзівака: ‚Глядзі, гаворыць на беларускай мове'...

Чаму так атрымліваецца? А таму, што мы занядбалі родную мову. У школах зь беларускай мовай навучаньня на вывучэньне мовы адводзіцца мала гадзін. Прытым, бывае так, што школа толькі лічыцца беларускай, а выкладаньне прадметаў вядзецца не пабеларуску.

На маю думку, трэба вывучэньне беларускай мовы ў школах на тэрыторыі Беларусі зрабіць абавязковым для ўсіх вучняў».

Тое, што беларуская мова занядбаная, што ў намінальна беларускіх школах выкладаньне прадметаў часта вядзецца не на беларускай, а на расейскай мове — гэта ўсім ведамыя факты. Пра гэтыя недарэчны стан параўнаўча мала пішыцца ў савецкай прэсе. Мала яшчэ чуваць галасоў і супраць таго, што для паступленьня ў вышэйшую навучальную ўстанову рэспублікі веданьня беларускай мовы амаль ня вымагаецца. І ня дзіва, што адукаваныя нацыянальныя кадры часта не валодаюць літаратурнай роднай мовай, а таму й ня могуць ёй свабодна карыстацца ў сваёй прафэсыйнай працы. Адсюль і засільле расейскай мовы ў дзяржаўным, эканамічным, вытворчым, навуковым, юрыдычным справаводзтве. Няўжо беларускі народ ня мае права кіраваць сваімі справамі ў сваёй роднай мове? Гэта ж найбольш элемэнтарнае права кожнага народу!

Мае поўную рацыю настаўнік Віктар Дайліда, калі ён прапануе зрабіць «вывучэньне беларускай мовы ў школах на тэрыторыі Беларусі абавязковым для ўсіх вучняў». Беларускую мову павінны ведаць і не-беларусы, калі яны жывуць і працуюць у Беларусі, сярод беларускага жыхарства. На перашкодзе да гэтага стаіць хрушчоўская школьная рэформа 1959 году. Гэтая рэформа, як ведама, скасавала абавязковае навучаньне роднай мовы ў савецкіх нацыянальных рэспубліках. Хрушчоў цяпер ад улады адхілены, многія ягоныя рэформы былі прызнаныя няправільнымі. У прыватнасьці, не апраўдала сябе ўведзеная хрушчоўскай школьнай рэформай абавязковая праца вучняў на вытворчасьці. Пара гэтую рэформу скасаваць, і адначасова аднавіць абавязковасьць навучаньня ў рэспубліках роднай мовы. Мала гэтага, трэба выкладаньне ўсіх прадметаў ў школах усіх ступеняў перавесьці на нацыянальную мову.

Гэта першая неабходная передумова дзеля таго, каб беларуская мова паступова заняла ува ўсіх сфэрах грамадзкага жыцьця тую ролю, якая належыць ёй паводля ўсіх людзкіх і боскіх законаў. Дый «ленінская нацыянальная палітыка», на якую паклікаюцца сёньняшнія партыйныя кіраўнікі, тэарэтычна ня выступае супраць такога вырашэньня справы. Калі-ж урэшце пад партыйныя дэклярацыі будзе падведзеная нейкая рэальная база?

Ю. С.

НІВОДНАЯ НАЦЫЯНАЛЬНАЯ, ТАВАРЫСКАЯ Й СЯМЕЙНАЯ ЎРАЧЫСТАСЬЦЬ НЕ ПАВІННА АДБЫЦЦА БЯЗ ЗБОРУ СЯРОД ПРЫСУТНЫХ АХВЯРАЎ НА ВЫДАВЕЦКІ ФОНД «БАЦЬКАЎШЧЫНЫ»!

Палітыка ў эканоміцы

Гаворачы пра пэрспэктывы разьвіцьця савецкай эканомікі, апошнім часам часьцей выказваюцца думкі пра патрэбу комплекснага разьвіцьця эканомікі паасобных савецкіх рэспублікаў. Гэтыя думкі пачалі зьяўляцца ў сувязі з тым, што ранейшая тэндэнцыя да спэцыялізацыі вытворчасьці паводля эканамічных раёнаў прыводзіла да *аднабаковага* разьвіцьця гаспадаркі рэспублікаў. Пры гэтым так званая спэцыялізацыя праводзілася ў СССР ня столькі з эканамічных, колькі з палітычных меркаваньняў.

У Беларусі спэцыялізацыя не апраўдала сябе ні ў сельскай гаспадарцы, ні ў прамысловасьці. У сельскай гаспадарцы далей ставіцца націск на спэцыялізацыю ў галіне малочна-мясной жывёлагадоўлі. Адначасова былі занядбаныя традыцыйныя збожжавыя й кармавыя культуры, неабходныя як для харчаваньня насельніцтва, так і для корму жывёлы. У выніку, і ў жывёлагадоўлі ня было дасягнута ніякіх посьпехаў, і паляводзтва было зруйнаванае. У афіцыйных савецкіх справаздачах адкрыта прызнаецца, што прадугледжаныя кантрольныя лічбамі тэмпы разьвіцьця сельскагаспадарчай вытворчасьці ў Беларусі ніразу ня выконваліся. Накінутая зьверху спэцыялізацыя без належнага ўліку глебавых, кліматычных і вытворчых умоваў разбурыла раўнавагу паміж асобнымі сэктарамі сельскай гаспадаркі і прынесла толькі шкоду.

Што, дзе, як і калі на сваёй зямлі найбольш рэнтабельна сеяць або гадаваць — найлепш ведае беларускі селянін. Але, загнаны ў калгасна-саўгасны прыгон, ён пазбаўлены ўсякай ініцыятывы. Таму — галадае калгасьнік, недаядае работнік. А гэтага магло-б ня быць, калі-б заміж бязглуздых плянаў і розных пэўмераў, якія рэжым застасоўвае апошнімі гадамі, сялянству былі ўрэшце вернутыя правы гаспадарыць на зямлі паводля сваіх уласных ведаў, уласнай ініцыятывы; калі-б зямля была перададзеная ў свабоднае карыстаньне сялянству і калі-б селянін мог прадаваць свае прадукты на свабодным рынку. Найбольш дасканалы плянавы апарат, нават узброены кібэрнэтыкай, ня можа так дакладна прадбачыць і забясьпечыць усе патрэбы насельніцтва ў харчаваньні, як мільёны сялян, калі яны ў гэтым беспасярэдня зацікаўленыя. Свабодны селянін ніколі ня будзе траціць сваіх сілаў на непатрэбныя рэчы; ён напэўна ня будзе аддаваць найлепшыя землі пад кукурузу, калі не хапае гароднікаў (як гэта было пры Хрушчове і ў іншых формах паўтараецца й да сёньня). І *селяніну* трэба пакінуць вырашэньне пытаньня: ці патрэбная на Беларусі спэцыялізацыя сельскай гаспадаркі ці не? А калі патрэбная, дык якая.

Адсутнасьць эканамічнага падыходу пануе і ў прамысловасьці Беларусі. Гэта таксама вынік таго, што на афіцыйным жаргоне называецца спэцыялізацыяй. Спынімся на гэтым крыху даўжэй.

Беларусь вырошчвае шмат высокаякаснага ільну. Тымчасам, заміж таго, каб на Беларусі будаваць ільноперапрацоўчыя заводы й тэкстыльныя фабрыкі на базе ільновалакна, амаль ўся беларуская ільнотрэста вывозіцца для перапрацоўкі за межы рэспублікі. У гэты-ж самы час у Беларусі будуюцца тэкстыльныя фабрыкі на базе баваўны, якая прывозіцца сюды аж з сярэдня-азіяцкіх рэспублікаў. Масава высякаецца й вывозіцца беларускі лес, але дасюль Беларусу цяжка абсталяваць сваё памешканьне дабраякаснай і таннай мэбляй.

Як раней, так і цяпер Беларусь спэцыялізуецца ў машынабудаваньні й металяапрацоўцы. Ведамыя дадзеныя пра тое, што Беларусь прадукуе на душу насельніцтва больш станкоў, трактароў, вялікагрузных аўтамабіляў чымся тыя рэспублікі, якія дастаўляюць для беларускага машынабудаваньня сыравіну — жалезную руду й паўфабрыкаты. З гэтага Беларусы маглі-б толькі цешыцца, калі-б... калі-б ня той факт, што амаль ўсе выпрадукаваныя ў Беларусі станкі, трактары й грузавікі вывозяцца на савецкі ўсход або экспартуюцца за межы СССР. Такім чынам, спачатку з-за тысячаў кілямэтраў вязуць у Беларусь сыравіну й паўфабрыкаты, а пасьля, часта ў адваротным кірунку і на такую-ж адлегласьць, вязуць гатовую прадукцыю. Эканамічнай мэтазгоднасьцяй гэтага ніяк вытлумачыць нельга. Тлумачыцца гэта палітычнымі камбінацыямі Масквы, якая затратай вялізарных народных сродкаў імкнецца так узалежніць адну рэспубліку ад другой, каб яны не маглі стацца гаспадарча самавыстарчальнымі. Гэта спэцыялізацыя не эканамічная, а палітычная.

З такіх-жа меркаваньняў некалькі год таму ў Беларусі былі закладзеныя падваліны пад нафтавую прамысловасьць. У Полацку было распачатае будаўніцтва вялікага нафтаперапрацоўчага камбінату, хоць Масква тады яшчэ ня верыла, што Беларусь знойдзе для гэтага заводу ўласную сыравіну — нафту. Але тут Беларусі пашанцавала. Беларускія геолягі выкрылі багатыя нафтавыя залежы на тэрыторыі Беларусі і ёсьць дадзеныя, што ў будучыні нафтаперапрацоўчая прамысловасьць Беларусі будзе разьвівацца на ўласнай сыравіне.

Дарэчы, у Беларусі знойдзеныя таксама залежы прамысловай жалезнай руды, якая магла-б стацца сыравіннай базай для разьвітай ужо мэталяапрацоўчай і машынабудаўнічай прамысловасьці Беларусі. Але пра далейшае дасьледваньне й распрацоўку залежаў беларускай жалезнай руды пакуль-што чамусьці нічога ня чуваць.

Да гэтага часу адступленьнем ад палітычных матываў у размяшчэньні новых прамысловых цэнтраў быў дазвол Масквы на перапрацоўку на месцы знойдзеных у Беларусі залежаў мінэральных соляў. Тлумачыцца гэта хіба тым, што выкрытыя на Беларусі залежы настолькі вялізарныя, што вываз гэтага мінэралу для перапрацоўкі за межы рэспублікі занадта выразна паказаў-бы палітычныя камбінацыі Крамля. Паводля пляну, у новай пяцігодцы Беларусь будзе такім чынам выраблясь каля 40 працэнтаў усесаюзнай прадукцыі мінэральных угнаеньняў.

Распрацоўка залежаў мінэральных соляў і нафты ствараe магчымасьць для разьвіцьця ў Беларусі многіх галін хэмічнай прамысловасьці. Некаторыя хэмічныя заводы ўжо будуюцца, некалькі заплянавана. У новай пяцігодцы Беларусь мае даваць 12 працэнтаў усесаюзнае вытворчасьці хэмічных валокнаў. Паўстае пытаньне пра арганізацыю комплекснае перапрацоўкі прынамся прадукцыі хэмічных прадпрыемстваў Беларусі — гэта значыць аб перапрацоўцы хэмічнай сыравіны ў гатовую прадукцыю, на месцы, у Беларусі. Выглядае, што Масква і ў гэтым выпадку трымаецца сваёй старой палітычнай тактыкі: лепш страціць эканамічна, але недапусьціць да комплекснага разьвіцьця ў Беларусі хэмічнай вытворчасьці.

Пра гэта сьветчаць наступныя словы з выступленьня на XXIII зьезьдзе старшыні Савету Міністраў Беларускай ССР Кісялёва:

«На Гродзенскім азотнатукавым заводзе, напрыклад, ствараецца вытворчасьць капралактаму — сыравіны для вырацоўкі капрону. У рэспубліцы ёсьць прадпрыемствы прыборабудаўнічай, радыёэлектроннай, электратэхнічнай і іншых галін прамысловасьці, у прадукцыі якіх капрон павінен знайсьці самае разнабаковае ўжываньне. Як відаць было-б мэтазгодна перапрацоўваць частку капралактаму на месцы».

Кісялёў працягваў: «Выказваліся абгрунтаваныя прапановы аб выкарыстаньні ў рэспубліцы часткі прадукцыі будаваных Магілёўскага камбінату сынтэтычнага валакна і Полацкага хімічнага камбінату для вытворчасьці верхняга трыкатажу, касьцюмных штапельных тканін і іншых вырабаў. Гэта дало-б магчымасьць паўней заняць у вытворчасьці працоўныя рэсурсы, асабліва ў невялікіх і сярэдніх гарадох».

Гэтая просьба Кісялёва да партыйнага зьезду вельмі абгрунтаваная, але вельмі-жа скромная і таму вельмі паказальная. Яна паказвае, якія абмежаваныя правы старшыні Савету Міністраў БССР у сваёй рэспубліцы. Кісялёў просіць, каб хоць частку хэмічных паўфабрыкатаў Беларусі дазволілі перапрацоўваць на гатовую прадукцыю ў Беларусі. Чаму частку, а чаму ня ўсё, калі Беларусь мае на месцы і сваю сыравіну, і рэзэрвы працоўнае сілы? І чаму на гэта трэба прасіць дазволу ў Маскве?

Але гэта яшчэ ня ўсё. Стаіць таксама адкрытым пытаньне, куды ідзе і будзе ісьці гатовая прадукцыя? Колькі карысьці зь яе мае жахар Беларусі? Чаму адносна гэтага ня публікуюцца ніякія лічбовыя дадзеныя?

На ўсе гэтыя пытаньні беларуская грамадзкасьць мае права дамагацца адказу ад партыйнага кіраўніцтва.

М. Кручкоўскі

Мэліярацыя ў Беларусі

У Беларусі за гады бягучай сямігодкі мае быць асушана больш за паўтара мільёна гэктараў забалочаных земляў. Калі-б гэты плян быў выкананы, дык у Беларусі засталося-б яшчэ каля пяці мільёнаў гэктараў балотаў.

Мэліярацыйная кампанія мае на мэце павялічыць плошчу апрацоўванай зямлі, каб пабольшыць збор ураджаяў. Справа гэтая вельмі патрэбная, асабліва ў нас у Беларусі. Вялізарныя забалочаныя прасторы Беларусі, асабліва ў Палескай нізіне, — гэта тарфянікі, якія, пасьля асушэньня, даюць высокія ўраджаі. Пра мэліярацыю ў Беларусі ў савецкі пэрыяд прымалася некалькі гучных пастановаў, але ніводная з іх ня была выкананая. У савецкі час было асушана ўсяго каля мільёну гэктараў. Але й гэтыя землі з розных прычынаў, перш за ўсё з прычыны калгаснай безгаспадарнасьці, выкарыстоўваюцца ня поўнасьцяй.

Сумнеўна таксама ці будзе выкананы новы плян асушэньня. Мэліярацыйная праграма натыкаецца на вялікія цяжкасьці. Не стае мэліярацыйнай тэхнікі. Бальшыня мэліярацыйных машынаў, якія добра праходзяць выпрабаваньні на экспэрымэнтальных пляцоўках, выяўляецца зусім няпрыгоднай на практычнай працы. Не хапае ганчарных трубаў для пракладкі закрытага дрэнажу — найбольш прагрэсыўнага спосабу асушэньня. Заводы, што такія трубы прадукоўць, ня могуць забясьпечыць ўсіх патрэбаў. Трэба, значыцца, спачатку наладжваць вытворчасьць машынаў і абсталяваньня, а пасьля брацца за самую мэліярацыю.

Ёсьць і іншыя складаныя праблемы. Як паведаміў намесьнік міністра мэліярацыі й воднай гаспадаркі Беларускай ССР Ярмоленка, правядзеньне мэліярацыйных працаў на вялікіх плошчах можа прывадзіць да поўнай зьмены мікраклімату, страты некаторай колькасьці вільгаці. А гэта, у сваю чаргу, прыводзіць да таго, што зьнікаюць малыя рэчкі, на палі наступаюць пяскі. Каб недапусьціць да гэтага, маюць быць створаныя буйныя вадасховішчы, якія маюць балянсаваць зьмяншэньне колькасьці вады й вільгаці на палёх і сенажацях і ў паветры.

Вялікую трывогу выклікае безгаспадарнасьць пры распрацоўцы асушаных тарфянікаў для паліва. Раней была пашыраная думка, што занасы торфу на Беларусі такія вялікія, што пры рацыянальным выкарыстоўваньні яго для паліва й для прамысловых мэтаў, натуральны прырост торфу будзе пакрываць ягоную здабычу. Было падлічана, што такім чынам запасы торфу ў Беларусі можна ўважаць нявычэрпнымі. А як стаіць справа цяпер? Адказваючы на пытаньне журналістага, намесьнік міністра Ярмоленка гаварыў:

«Я вам назаву адну лічбу, ад якой вы схопіцеся за галаву. На першае студзеня гэтага году ў рэспубліцы адведзена на здабычу паліва 205 тысяч гэктараў тарфянікоў. У гэтую пяцігодку намечана павялічыць здабычу торфу на паліва на 70 працэнтаў. Вучоныя падлічылі, што пры такіх тэмпах усіх тарфянікоў рэспублікі хопіць толькі на 25—30 гадоў».

Вось як бязгаловая, рабаўнічая эксплятацыя нявычэрпныя, здавалася, запасы натуральнага багацьця можа зьнішчыць за пару дзесяцігодзьдзяў. Мала таго, тарфянікі так зьнішчаюцца торфапрадпрыемствамі, што яны становяцца нярыгоднымі і для земляробства.

Але Беларусь патрабуе паліўныя матэрыялы, і дзе іх браць, калі адмовіцца ад здабываньня торфу. Добры адказ на гэта дае Ярмоленка. Ён піша:

«Ёсьць разьлікі, якія абгрунтавана даказваюць, што рэспубліка можа свабодна абысьціся бяз торфу за кошт больш інтэнсыўнай здабычы нафты, гарючых сланцаў, выкарыстаньня прыроднага газу. Толькі ў Рэчыцкім месцанараджэньні нафты хопіць на 150—200 гадоў, нават калі тэмпы здабычы яе ўзрастуць у некалькі разоў. Нават завозіць нафту нам выгадна, калі падлічыць, чаго каштуе здабыча торфу на паліва і, асабліва, калі лічыць, што страту торфу, пушчанага на паліва, нічым не папоўніш — спальваецца тое, што ніколі ня вырасьце».

Да гэтага нічога нельга дадаць, апрача таго, што трэба, каб беларуская нафта шырэй выкарыстоўвалася для патрэбаў Беларусі. Цяпер яна, як ведама, надключаная да нафтаправоду «Дружба» і плыве некуды на захад. — Дружба-дружбай, але нельга ў імя дружбы непатрэбна руйнаваць ўласныя багацьці.

Не ўдзяляецца належная ўвага дасьледваньню гаручых сланцаў і прыроднага газу Беларусі. Слаба вядзецца яшчэ ў Беларусі дасьледваньне залежаў каменнага вугалю, наяўнасьць якога ўжо дакладна ўсталеная.

Няма сумлеву, што калі-б усе гэтыя справы належалі непасрэдна да кампэтэнцыі рэспубліканскіх органаў, калі-б беларусы самі кіравалі сваімі гаспадарчымі справамі, бяз умешваньня й пасярэдніцтва Масквы, — тады напэўна ня было-б існуючай цяпер безгаспадарнасьці і ўсе праблемы вырашаліся-б спраўней і больш эканомна. Але Масква мае на ўсё свае разьлікі...

М. Б.

Масей Сяднёў

РАМАН КОРЗЮК

(*Працяг*)

25

— Раскажэце, Шаркевіч, як вы хадзілі з свайго хутару ў Польшчу.

— Я ў Польшчы ня быў і хутар той ня мой.

— Што хутар ня ваш, гэта мы добра ведаем. І што вы былі ў Польшчы, гэта мы ведаем таксама. Але мы хочам, каб вы прызналіся ў гэтым самі. Будзе меншая кара... Дык колькі разоў вы былі ў Польшчы?

— Я вам сказаў, што ніразу.

— А каго вы вадзілі туды?

— Нікога.

— І сам ня быў.

— Ну, а хто вас туды пасылаў?

— Як я там ня быў, дык ніхто мяне туды й не пасылаў.

— Добра адказваеце. І, скажаце, Генадзь Кандрацення ня быў у вас на хутары?

— І Кандрацені ніякага ня ведаю!

— А калі зараз я пакажу вам яго?

— Ну, дык што, пакажэце! Вы можаце паказаць хоць каго.

— Адкажэце мне на такое пытаньне: начзаставы да вас часта заяжджаў?

— Гэны бываў.

— Можа ён перакідаў вас праз граніцу сам?

— Дрэнны быў-бы ён начзаставы.

— Можа ён і ёсьць гэтакі.

— Такога-б вы ня трымалі. Ён-жа ваш.

— Ён і ваш...

Палітыка з Шаркевічам гаварыў сягодня лагодна, як-бы пасяброўску. Прост гуляў зь ім. Ня тое што ўчора й пазаўчора — душу выцягваў. Шаркевіч бачыў, што ягоны сьледчы змораны, хоча спаць, пазяхае і час-ад-часу заплюшчвае вочы. Даўно ўжо пераваліла за поўнач. Колькі разоў Палітыка, седзячы за сталом, браўся за трубку тэлефону і ціхім голасам, як здавалася Шаркевічу, перакідваўся з жонкай кароткімі словамі і абяцаў ёй прыйсьці а чацьвертай. Шаркевіч, канешне, удаваў, што ня слухае гэтую гутарку, знарок ёрзаў на сваім крэсьле, але на самай справе прыслухоўваўся да кажнага слова, сказанага сьледчым. Шаркевіч ня ведаў, колькі цяпер часу, вычуваў толькі, што каля трох, і ўжо, можна сказаць, не баяўся, што Палітыка будзе й сяньня прыціскаць ягоныя калені другім крэслам, зробленым адмысլова як-бы для таго, каб прычыняць Шаркевічу боль, такі нясьцерпны, хоць крычы... Возьме крэсла, трохі вышэйшае за тое, на якім звычайна сядзіць Шаркевіч, і пачынае неўзаметку й паціху, ак-бы жартуючы, сунуць да Шаркевіча. Дагоніць шчыльна да каленяў Шаркевіча і спыніцца, прыглядаючыся, ці акуратна прыставіў да самых храшчыкаў у суставах. Потым бярэцца за крэсла зноў і гэтым сваім крэслам пхне Шаркевіча на ягоным крэсьле да сцяны. Вось тады й пачынаецца прыціск. Сканьне. Шаркевіч крычыць. Тады сьледчы перапыняе сваю работу і пытаецца ў соты раз пра адно й тое-ж — хто пасылаў у Польшчу?

Сягоньня-ж Палітыка як ня той. Жартуе й гаворыць так, абы гаварыць. Быццам і яму абрыдла таўчы ваду ў ступе. Мала таго, Палітыка расказаў Шаркевічу пра ягоных дзяцей, што яны жывуць безь яго на хутары Баранкевіча лепей, чым зь ім — дзяржава дапамагае, дармо, што бацька іхны польскі шпіён. Апрача старэйшай дачкі, усе ходзяць у школу. Адным словам, дагледжаны, сыты — савецкая ўлада не дапусьціць, каб дзеці прапалі. І таму Шаркевічу няма чаго турбавацца!

Такая чуласьць і дабрата сьледчага пужала й насьцярожвала Шаркевіча. Ён ня верыў яму. Але Палітыка — як-бы хто яго падмяніў — быў запраўды ласкавым, частаваў яго папяросамі, паклаўшы перад ім, нарэшце, цэлую пачку «Казьбеку». Упаршыню дазволіў сьледчы Шаркевічу сядзець зь ім за адным сталом. І як-бы там ні было, Шаркевічу ад такой гутаркі было весялей сярод ночы аднаму з сьледчым.

Найболей баяўся Шаркевіч, калі ягоны сьледчы змаўкаў, застаючыся нярухомым і стуленым у сваім крэсьле. Тады Палітыка разглядаў Шаркевіча, мацаў яго сваім, быццам нятутэйшым, павольным зрокам, сьлізгаўся па ім тупым, халодным паглядам заспаных вачэй, шукаючы, як здавалася, нейкага для сябе адказу. Шаркевіч разумеў гэта пасвоіму: сьледчы ўпіваецца ў яго для таго, каб *канчальна* вырашыць Шаркевічаў лёс. Шаркевіч добра ведаў, што яго чакае, але ня глядзячы на гэта, хацеў спадзявацца, што той ягоны лёс вырашыцца неяк інакш і таму баяўся ўсялякага «канчальнага» вырашэньня, якое магло высьпець вось зараз у санлівым мозгу сьледчага. Шаркевіч тады курчыўся на крэсьле, малеў, вернападдана глядзеў у вочы сьледчаму, быццам хацеў гэтым зьмякчыць той магчымы вырак, што можа прыйсьці ў кажную сэкунду.

Змаўкаў сьледчы, змаўкала й ноч у НКВД. У габінэце рабілася так ціха, што Шаркевіч чуў навет плынь і шорах начы. Змаўкаў вулічны гул, галасы звонку не даходзілі сюды. Не, Шаркевіч баяўся, калі сьледчы маўчаў.

Сьледчы пачынаў гаварыць, і ажываў габінэт, ціўшыня некуды адступала, Шаркевічу станавілася лягчэй, і той страх выраку, што толькі палохаў яго, зьнікаў, замяняўся сэкундаю надзеі.

— Чаму вы, як вярталіся з Польшчы, зайшлі ў імшанік, а ня ў хату?

— Я йшоў ня з Польшчы, а ад свае канякі. Глядзеў, ці з начы куды не закалдыбала. А ў хату ня йшоў, бо хацеў прымацца ўжо за работу.

— Якія вы старэнныя!.. Ну, добра... Хто яшчэ быў у імшаку, апрача начзаставы, у той час, калі вы зайшлі туды?

— Я ніколі ня бачыў чалавека, што браў мяне разам з начзаставы. — Ня ведаю яго.

— Добра.. Колькі вы часу прабылі пад арыштам на заставе, перад тым, як вас адправілі ў Менск?

— Ня доўга. Начзаставы дапытваў мяне толькі адзін раз.

— Аб чым ён вас пытаўся?

— Пра тое, што й вы.

— Так! Але вы гаварылі яму праўду! Ня так, як мне. Хочаце паслухаць пратакол?

— Там усё няпраўда.

— Вы-ж падпісаліся пад тым, што вы гаварылі!

— Мяне білі, каб я падпісаўся.

— Білі? Вось як... Мы ня б'ем.

Пасьля паўзы:

Зрэшты, гэта ня важна, што ў пратаколе напісана. Важна тое, што мы ведаем самі і, канешне, тое, што вы скажаце. Вось, напрыклад, што вас змусіла зьвязацца з Кандрацененем? Дружба? Атрымалі ад яго шмат грошай? Вам дрэнна жылося? Мы пасадзілі вас на хутар не для таго, каб вам было бліжэй да Польшчы?.. Вамі мы хацелі заткнуць хоць адну зь дзірак, што, на жаль, яшчэ ёсьць у нас на пагранічча. А вы што-ж? Палезьлі праз тую дзірку самі! І ня толькі самі! Забойцаў, кантррэвалюцыянэраў, шпіёнаў і іншую хлудзь прапхнулі. Што вы былі ў Польшчы і можа не аднойчы (тут Палітыка кінуў на Шаркевіча хуткі й пранікнёны ўзрок), гэта абсалютна ведома нам. Але мы, паўтараю, хочам даведацца ад вас, чаму вы сталі на шлях зрады? Чаму былы батрак, пастух не

Спрэчка над гісторыяй Беларусі

Нядаўна чытач беларускай савецкай газэты зьвярнуўся ў ейную рэдакцыю зь лістом, у якім, між іншага, пісаў прыблізна такое: У школах Беларусі даволі грунтоўна вывучаецца гісторыя старажытнага сьвету — Эгіпту, Грэцыі, Рыму. І ў той-жа час амаль ня вывучаецца аб'ектыўная гісторыя роднага краю — Беларусі. Аўтар ліста пытаўся, чаму так робіцца, але простага адказу на гэта ён не атрымаў.

Недарэчная пастаноўка справы з вывучэньнем гісторыі свайго краю зусім натуральна хвалюе беларускую падсавецкую грамадзкасьць. Бо як можа нармальны чалавек зьмірыцца з тым, што яго пазбаўляюць магчымасьці пазнаць праўдзівае гістарычнае мінулае свайго народу? Пазнаць, чым і як жылі і што рабілі продкі — гэта **нармальная** цяга кожнага чалавека. Веданьне ўласнай гісторыі мае таксама вялікае выхаваўчае значэньне. Сучасьнік, маючы перад сабой аб'ектыўную гісторыю і аналізуючы яе, пабачыць памылкі продкаў і будзе старацца не паўтараць іх, і адначасна будзе імкнуцца насьлядоўваць добрыя дзеяньні сваіх бліжэйшых і далейшых папярэднікаў.

Справа йдзе пра гісторыю аб'ектыўную, бо праўду можна пазнаць толькі з такой гісторыі. Нехта можа сказаць, што ў школах Беларусі вывучаецца гісторыя Беларусі, што ёсьць выдадзеная двухтомная «Гісторыя БССР». Але якая гэта гісторыя? Насьцярожвае ўжо сам назоў — «Гісторыя **БССР**», гэта значыць гісторыя Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Тымчасам БССР была абвешчаная ў пачатку 1919 году, а беларускі народ арганізавана жыў і тварыў ужо прынамся на працягу тысячагодзьдзя. Да гэтага, абавязковая цяпер у школах Беларусі «Гісторыя БССР» створаная на аснове імпэрыялістычных канцэпцыяў афіцыйнай царскай гістарыяграфіі, якая была перанятая афіцыйнай гістарыяграфіяй савецкай. З гэтай расейскай вялікадзяржаўніцкай канцэпцыяй савецкая афіцыйная гістарычная навука ніяк не адважваецца разьвітацца. Партыя абвесьціла змаганьне супраць дагматызму. Чаму-ж змаганьне з дагматызмам абмінае галіну гісторыі, дзе дагматызм укараніўся якраз асабліва моцна?

Дзесяткі манаграфіяў, напісаных апошнім часам беларускімі навукоўцамі на тэму гісторыі Беларусі, не прапучшаюцца ў друк. Такія-ж перашкоды ставяцца й беларускаму гістарычнаму раману. За гэтую тэматыку, дасюль зусім не закрананую ў беларускай савецкай літаратуры, папробаваў быў узяцца таленавіты пісьменьнік Уладзімер Караткевіч. Ён падыйшоў да справы сумленна й з энтузіязмам. Найбольш сур'ёзным ягоным творам была першая кніга раману пра паўстаньне Кастуся Каліноўскага — «Каласы пад сярпом тваім». Пісьменьнік стараўся быць у згодзе з гістарычнымі фактамі. Але якраз гэта не спадабалася дагматыкам і яны падразаюць пісьменьніку крыльле — змушаюць перапрацаваць раман. На зьезьдзе пісьменьнікаў Пятрусь Броўка «павучаў» Караткевіча:

«У сваіх гістарычных рэчах аўтару трэба паказваць жыцьцё народу, менш захапляцца побытам князёў.»

Бясспрэчна — жыцьцё народу важнейшае за побыт князёў. Але калі беларускія школьнікі павінны вывучаць жыцьцё й дзейнасьць Навуходаносара, Александра Македонскага, Цэзара ды Пятра Першага, калі выкопваюць труп Івана Грознага і разважаюць колькі ён мог мець на носе барадавак, на што абураўся ў сваім вершы Максім Танк, дык чаму Беларусы ня маюць права ведаць нешта пра побыт сваіх князёў, тым больш што на гэтую тэму не напісана амаль нічога? Няўжо рэклямаваная ў Савецкім Саюзе «дружба народаў» ня вымагае, каб і да працоўных і да феадалаў, а таксама й да ўсяе гісторыі паасобных народаў падыходзіць з адной меркай?

Мы ўжо зьвярталі ўвагу нашых чытачоў на дыскусію, якая пачалася ў прэсе на Беларусі навокал таго, ці меў беларускі народ у мінулым сваю дзяржаву ці не, а таксама навокал пытаньня нацыянальнага характару Вялікага княства Літоўскага. Гэта — кардынальнае пытаньне, бо ворагі беларускага народу цьвердзілі й цьвердзяць, што Беларусы сваёй дзяржаўнасьці ніколі ня мелі, а таму, маўляў, Беларусь ня мае падставаў дамагацца дзяржаўнага існаваньня і ў сучаснасьці.

Якія-ж вынікі дасюлетняй дыскусіі на гэтую тэму, праводжанай ў савецкай прэсе?

Дыскусія пачалася ад рэцэнзіі Міколы Прашковіча на кнігу Коршунава «Афанасі Філіповіч». Мікола Прашковіч ў сваёй рэцэнзіі, зьмешчанай у 12-ым нумары часапісу «Полымя» за мінулы год, паказаў тую блытаніну, якую дапусьціў у сваёй кнізе Коршунаў з старымі гістарычнымі назовамі. Дарэчы, такую блытаніну мы сустракаем ня толькі ў Коршунава, але ўва ўсёй афіцыйнай савецкай гістарычнай літаратуры. Таму Мікола Прашковіч слушна пісаў:

«Не заўсёды Коршунаў ладзіць з тэрмінамі, ён неаднаразова сьцьвярджае, што беларусаў і ўкраінцаў прыгняталі «польскія і **літоўскія** магнаты», што Леў Сапега – «**літоўскі** канцлер», што Рэч Паспалітая — гэта «польска-**літоўская** дзяржава», і гэтак далей. Як магло здарыцца, што маленькі і зь менш разьвітай у тыя часы культурай літоўскі народ (прыкладна палова сьняняшняй этнаграфічнай Літвы знаходзілася пад уладай Лівонскага ордэну) захапіў вялізарныя прасторы беларускіх і ўкраінскіх зямель і прыгнятаў беларусаў і ўкраінцаў, якіх было разоў у дзесяць больш, чымся літоўцаў?

Ці сапраўды гэта так? У чым-жа справа? А справа, аказваецца, у назве — Вялікае княства Літоўскае. Калі-ж крытычна разабрацца ў гэтым пытаньні, то ўсё стане зразумела.»

Далей Прашковіч падае такія факты:

«...ўжо Ягайла і Вітаўт гаварылі толькі пабеларуску (а Ягайла нават пісаў лісты да Ядвігі на беларускай мове), дзяржаўнай мовай на тэрыторыі ўсяго княства была беларуская мова, эканамічную, палітычную і ваенную сілу дзяржаве давалі беларускія і ўкраінскія землі.»

Гэтыя заўвагі Прашковіча вельмі не спадабаліся партыйным дагматыкам, якім зацьверджаныя пастуляты важнейшыя за гістарычныя факты. У газэце «Советская Белоруссія» з 22-га лютага сёлета зьявіўся артыкул: «Істіне вопрекі», падпісаны асьпірантамі БДУ Люкевічам і Трашчонкам. Заняўшы пагрозьлівую позу, яны з дагматычнай нягалеранцыяй заявілі, што Вялікае княства Літоўскае ня было беларускай дзяржавай, што беларускі народ упяршыню ў сваёй гісторыі «здабыў дзяржаўнасьць толькі дзякуючы перамозе Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі».

Аднак на гэтым дыскусія ня скончылася. У пятым нумары часапісу «Полымя» на артыкул Люкевіча й Трашчонка адказаў беларускі навуковец Мікола Алексютовіч у сваім артыкуле пад загалоўкам «А дзе-ж ісьціна аб'ектыўная?» Алексютовіч падыйшоў да гэтага пытаньня з пункту гледжаньня марксызму-ленінізму. Ягоная аргумэнтацыя заслугоўвае на тое, каб зь ёй шырэй пазнаёміць нашых чытачоў. Алексютовіч пісаў:

«Ўсё... падводзіць нас да самага галоўнага пытаньня, якое ўзьнімаюць у сваім артыкуле Люкевіч і Трашчонак. Гэта пытаньне аб дзяржаве. Люкевіч і Трашчонак у адным месцы пішуць наступнае: 'Беларускі народ здабыў дзяржаўнасьць толькі дзякуючы перамозе Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі'. Калі-б аўтары ўдакладнілі: сацыялістычную дзяржаўнасьць — ня было-б повадУ для спрэчкі».

Вельмі трапная заўвага! Пасьля бальшавіцкай рэвалюцыі Беларусь апынулася ў СССР, дзе, прынамся намінальна, карыстаецца нейкім статусам гэтак званай «сувэрэннай» рэспублікі. Але гэта не азначае, што ў ранейшыя пэрыяды Беларусь не тварыла іншых, больш незалежных і самастойных, дзяржаўных фармацыяў. Пералічыўшы фактары, якія Энгельс і Ленін ўважалі неабходнымі для існаваньня дзяржавы, Алексютовіч ставіць пытаньне:

«Дайце цяпер паглядзім, ці было ўсё гэта, скажам, у Полацкім княстве або ў Турава-Пінскім? Бязумоўна, было, бо інакш яны не называліся-б княствамі. А паколькі гэтыя княствы існавалі не паза пpасторай, а на тэрыторыі сучаснай Беларусі, то мы павінны будзем прызнаць існаваньне дзяржаўных арганізацыяў на землях беларускіх яшчэ да ўтварэньня Вялікага княства Літоўскага.»

Гаворачы пра Вялікае княства Літоўскае, Алексютовіч піша:

«Што датычыць працэсу ўтварэньня Вялікага княства Літоўскага, то, на нашу думку, тут многа ёсьць яшчэ нявысьветленага. І гэтае пытаньне заслугоўвае таго, каб ім працягвалі займацца дасьледчыкі. Нам могуць запярэчыць, што існуе ўсталяваны пункт гледжаньня на гісторыю Вялікага княства Літоўскага і што ён зацьвердзіўся ў гістарычнай навуцы. Але гэта будзе адказ на пытаньне з 'зацьвярдзелых' гістарычных канцэпцыяў. Навука-ж таму і называецца навукай, што яна ня прызнае раз і на заўсёды выпрацаваных догм, пастулятаў.»

Далей Алексютовіч падае выказваньне Энгельса пра ягоны пагляд на гістарычную навуку:

«Усю гісторыю трэба пачаць вывучаць нанова. Трэба дасьледваць у дэталях умовы існаваньня розных грамадзкіх фармацыяў — перш чым спрабаваць вывесьці зь іх адпаведныя ім палітычныя, прыватнаправавыя, эстэтычныя, філязофскія, рэлігійныя і да таго падобныя погляды.»

Алексютовіч супраць таго, каб закрэсьліваць цэлыя пэрыяды гісторыі. Ён піша»

«Бадай, ніхто ня стане спрачацца з тым, што нельга проста ўзяць і закрэсьліць некалькі вякоў гісторыі беларускага народу толькі таму, што ў адпаведны час ня было яшчэ этнаграфічнага тэрміну «Беларусь». Вядома, што калісьці Італія называлася Рымскай дзяржавай, такасама, як напрыклад, Руская дзяржава — Масковіяй або Вялікім княствам Маскоўскім.»

Праанализаваўшы этнаграфічны склад Вялікага княства Літоўскага, Алексютовіч прыходзіць да высновы, што «...Вялікае княства Літоўскае па сваім этнаграфічным складзе і тэрытарыяльным прынцыпе было больш беларускай дзяржавай, чымся літоўскай.»

На аснове ранейсказанага Алексютовіч робіць выснаў:

«Люкевіч і Трашчонак, ухапіўшыся за назву «Вялікае княства Літоўскае» і не ўнікнуўшы ў ягоную сутнасьць (як яно ўзьнікла і чым было на самай справе), намагаюцца давесьці, што беларускі народ у мінулым ня меў сваёй дзяржаўнасьці. А мы лічым, што меў.»

Гэты свой выснаў Атексютовіч падмацоўвае яшчэ такімі фактамі:

«Люкевіч і Трашчонак, як відаць, надаюць геаграфічнай назве этнаграфічны характар, а гэта не адно і тое-ж. Яны заплюшчваюць вочы на тое, што на беларускіх землях гаспадарылі 'мясцовыя' паны і шляхта, што на вышэйшыя пасады Вялікага княства Літоўскага (канцлераў, ваяводаў і так далей) назначаліся, як правіла, уплывовыя беларускія магнаты (Сапегі, Радзівілы і так далей).»

Далей Алексютовіч заклікае сваіх апанэнтаў працягваць дыскусію. Прыгадаўшы спробу аб'яднаньня ў 1919 годзе савецкіх рэспублік Беларусі і Літвы ў адну дзяржаву на базе гістарычнай супольнасьці, Алексютовіч пытаецца:

«Няхай нам цяпер Люкевіч і Трашчонак адкажуць на пытаньне, што стаіць за гэтымі пастановамі? Толькі, калі-ласка, як сапраўдныя гісторыкі-дасьледчыкі, не ашукваючы і не абкрадаючы ні самых сябе, ні нашу гісторыю. З фактамі ў руках, адкінуўшы догмы і ярлыкі. Перш чым напамінаць аб «абавязках» другім, трэба памятаць аб сваіх абавязках — дакладна вывучаць факты і першакрыніцы.»

На заканчэньне свайго артыкулу ў пятым нумары часапісу «Полымя» Алексютовіч цытуе часапіс «Коммуніст». Ён піша:

«Вельмі слушна пішуць пра абавязкі гісторыкаў-марксыстых вучоныя Пашута і Чарапнін: 'Партыйнасьць гістарычнай навукі нічога агульнага ня мае з дагматызмам. Марксізм дае мэтад, тэорыю, ключ да абагульненьня фактычнага матарыялу, шырокіх навукова аб'ектыўных высадаў. Пераадоленьне дагматызму магчымае толькі ў працэсе самастойнага дасьледваньня першакрыніц. Гісторык, які не займаецца творчым вывучэньнем крыніц, не дасьледчык, а начотнік.»

Дзеля таго, каб прыйсьці да гістарычнай праўды, не абавязкова карыстацца марксыстаўскім навуковым мэтадам. Дастатковыя лягічнае разважаньне і аб'ектыўны падыход. Але, як гэта даказаў Алексютовіч, марксізм-ленінізм таксама ня супраць і нават вымагае грунтоўнага перагляду й пераацэны ўсёй гісторыі Беларусі.

Спробы беларускіх савецкіх гісторыкаў рэгабілітаваць гісторыю Беларусі натыкаюцца на перашкоды ня толькі з прычыны русафільскай тэндэнцыі маскоўскай палітыкі ў гістарычнай навуцы. Перашкаджае й фактычны стан дзяржаўна-адміністрацыйнага падзелу тэрыторыі Беларусі. Летувісы, атрымаўшы ад Масквы ўзамен за сваю незалежнасьць беларускую Віленшчыну зь Вільняй, пры падтрымцы тае-ж Масквы й без найменшых на гэта гістарычных і этнаграфічных падставаў перайменавалі старую беларускую сталіцу ў «Вільнюс» і перанесьлі ў яе сталіцу ЛССР. Гэты крывадушны гандаль беларускай зямлёй стварыў палажэньне, якое, з аднаго боку, яшчэ больш уводзіць у блуд неасьведамленых у нашай гісторыі, а з другога, ставіць пад пагрозу тых, хто хоча гаварыць праўду пра ўдзельную вагу й ролю Беларусаў і Летувісаў ў Вялікім княстве Літоўскім.

Апрача таго, ніводзін з беларускіх савецкіх гісторыкаў, у тым ліку й Алексютовіч, не адважыўся запярэчыць недарэчнай афіцыйнай вэрсіі, быццам беларускі народ ня меў ніякага іншага, большага жаданьня й імкнення, як аб'яднацца з расейскім народам у адной дзяржаве. Тое, што ў часы Вялікага княства Літоўскага беларускі народ вёў найбольш зацятае змаганьне якраз супраць Маскоўшчыны — ня прыгадваецца нідзе ніводным словам. Над гэтым пытаньнем вісіць катэгарычнае партыйнае табу.

Ю. Дубовік

палічыўся ні з чым — ні зь сям'ёю, ні з намі, ні, нарэшце, з сваім сумленьненм — і пайшоў на службу да ворага? Возьмем зноў Кандраценю! Як ён мог зацягнуць вас у сваё логава? Вы зноў скажаце, што ня ведаеце яго! Да часу мы даём магчымасьць гаварыць вам усё, што хочаце, але раней ці пазьней мы змусім вас загаварыць! Генадзя Кандраценю выкінула да нас Польшча. І, трэба сказаць, ён дабіўся тут, у нас, некаторых посьпехаў — знайшоў вас і такіх, як вы, пралез і ў больш далікатныя мейсцы. Спрабуе навет займацца палітыкай. Але ўсё гэта, бачу, для вас няцікава і мала зразумела. І я ня зьбіраюся доўга гаварыць пра гэта. Вы патрэбныя нам, як жывы чалавек, як доказ, як сьветка, як дэталь, — ведаеце, як вінцік ад машыны. Мы зьбіраем цяпер вялікую машыну і нам нехапае яшчэ шмат якіх вінцікаў-шрубак, такіх, як вы. Дык мы й пярэйдзем цяпер бліжэй да справы. Пачнем ад пачатку!

Палітыка ўзяў аркуш паперы, асадку і нарыхтаваўся запісваць.

— Значыць, Генадзя Кандраценю, кажаце, ня ведаеце? Так?

— Так.

— Так і запішам. Начзаставы, гавораце, ведаеце? Так?

— Так.

— Добра што прызнаецеся хаця ў вадным. Дапамагаў вам начзаставы пераводзіць людзей у Польшчу?

— Якіх людзей?

— Адказвайце на пытаньне!

— Не!

— Значыць, вы адны, бязь нікога пераходзілі граніцу?

— Не пераходзіў я граніцы!

— А ў Польшчы былі?

— Як не пераходзіў, дык і ня быў.

Палітыка ўськіпеў гневам і кінуў асадку на падлогу. Падыйшоў да Шаркевіча, замахнуўся рукой, але ня ўдарыў. Накіраваўся ў куток, дзе стаяла крэсла. Налёг на яго двума рукамі і пачаў сунуць яго да Шаркевіча. Паціху, ня зводзячы з яго вачэй. Шаркевіч ведаў, для чаго прызначаецца крэсла, але ўдаваў, што не баіцца. Сядзеў і чакаў. Быццам адумаўшыся, Палітыка нечакана пакіну ўкрэсла пасярэдзіне пакою і сеў за стол, падняўшы з падлогі асадку.

— У якім гэта гумне вы адсыпаліся ў Польшчы?

— Я спаў дома, выбачайце.

— На гэты раз вы адказалі не дасьціпна!

Разгневаны, Палітыка вомірг узьняўся і вышаў з-за стала. Гучным голасам пачаў каманду:

— Устаць!

Шаркевіч устаў.

— Сесьці!

Шаркевіч сеў.

— Устаць!

— Сесьці!

— Устаць!

— Сесьці!

— Устаць!

— Сесьці!

Шаркевіч садзіўся і ўставаў з хуткасьцяй, зь якой камандваў Палітыка. Ён ганяў Шаркевіча датуль, пакуль не змарыўся сам і ў зьнямозе аціх. Із стосу папераў, якія ляжалі на стале, дастаў папку і, разгарнуўшы яе, накрыў нешта ў ёй аркушам паперы, загадаўшы Шаркевічу прысунуцца бліжэй да стала:

— Глядзеце, што пад гэтым аркушам белай паперы?

Палітыка паціху ссунуў яго ўніз да сябе, можа якіх на адзін сантымэтр. Зпад аркуша паперы паказаліся валасы.

— Хто гэта?

— Не пазнаю па валасох.

Палітыка яшчэ больш пацягнуў уніз аркуш паперы — паказалася верхняя часьць ілба.

— Хто гэта?

— Ня ведаю. Балван нейкі.

Палітыка сьцягваў аркуш паперы ніжэй — паказаліся густыя бровы.

— Хто гэта?

— Нехта, ткі знаёмы, але не прыпамінаю.

Палітыка паказаў болей — глянулі вочы... Чые-б вы думалі? Вочы Шаркевіча!

— Хто гэта?

Не дачакаўшыся адказу, Палітыка ўдарыў Шаркевіча ў твар. У Шаркевіча з носу пайшла кроў. Але тым ня менш, Палітыка, ўзяўшы з папкі фатаграфію, паднёс яе пад самы нос Шаркевічу і голасам, у якім чулася вялікае задаваленьне і перамога, сказаў:

— А вось і тое гумно, пра якое я пытаўся. Бачыце?

Шаркевіч маўчаў.

— Вы хадзілі ў Польшчу?

Шаркевіч не адказваў.

— Хадзілі, пытаюся?

— Што-ж тут пытацца!

— Не, я хачу, каб вы мне сказалі проста. Хадзілі?

Шаркевіч, выпрастаўшыся на сваім крэсьле і гледзячы ў вочы Шалітыцы, цьвёрда адказаў:

— Хадзіў!

(Працяг будзе)

Кіеўская Русь ці незалежнае Полацкае Княства

Апошнімі гадамі савецкія гісторыкі пачалі пераглядаць свае канцэпцыі адносна Кіеўскай Русі. Гэтая раней разглядалася імі як сцэнтралізаваная «старажытнаруская дзяржава», якая выключала наяўнасьць або магчымасьць станаўленьня ў тыя часы іншых якіх-колечы ўсходнеславянскіх нацыянальна-дзяржаўных твораў. У гэтых адносінах асаблівую цікавасьць мае праца Інстытуту гісторыі Акадэміі навук СССР, выдадзеная ў 1965 годзе пад назовам **Древнерусское государство и его международное значение.** Сярод ейных аўтараў ёсьць ведамыя савецкія гісторыкі, як А. П. Навасельцаў, В. Т. Пашута й Л. В. Чэрапнін.

Праўда, у названай працы таксама моцна прасочваецца тэндэнцыя ня толькі ўгледжваць у Кіеўскай Русі «супольную» для ўсходнеславянскіх народаў дзяржаву, што ў тых ці іншых формах здолела захаваць сваё «адзінства», але й разглядаць пазьнейшую Расею, а, значыцца, і Савецкі Саюз, як простых спадкаемцаў першае. Аднак вялікае значэньне мае для нас зробленае тут-жа асьветчаньне, што працэс утварэньня Кіеўскай Русі «фактычна яшчэ ня вывучаны». Далей у гэтай працы абгрунтоўваецца даволі праўдзівае дапушчэньне адноснатаго, што ў эпоху, якая папярэднічала ўтварэньню Кіеўскай Русі, на землях сяняшніх усходнеславянскіх народаў існавалі паасобныя палітычна-дзяржаўныя творы — княствы ці саюзы паасобных славянскіх і зьвязаных зь імі неславянскіх земляў. На поўначы такімі княствамі ці саюзамі былі ноўгарадзкая Славенская зямля й полацкая Крывіцкая зямля. Увайшоўшы ў склад Кіеўскай Русі, сфармаваньне якое адносіцца да гадоў княжаньня Ўладзімера Сьвятога й Яраслава Мудрага (980—1054 гг.), гэтыя княствы ці саюзы прытрымоўваліся сваіх ранейшых традыцыяў і карысталіся даволі шырокай палітычнай аўтаноміяй. Адным словам, Кіеўская Русь нагадвала сыстэму Нямецкай Сьвяшчэннай імпэрыі.

Між іншым, падобную канцэпцыю яшчэ ў 1960 годзе разьвіваў ведамы савецкі гісторык-архіялёг Б. Рыбакоў падчас XI Міжнароднага кангрэсу гістарычных навук у Штакгольме. У васнаўным ён паўтарыў яе таксама ў сваёй працы «Первые века русской истории» (Масква, 1964). Паводля Б. Рыбакова працэс распаду Кіеўскай Русі пачаўся ўжо ў XI стагодзьдзі.

Ад Рэдакцыі: Ніжэй зьмяшчаем праблемны артыкул П. Вішнеўскага на старую, але заўсёды актуальную тэму. Спадзяемся, што ён выкліча на старонках нашай прэсы канструктыўную дыскусію.

Царква — народ — дзяржава

*

Жывем мы ў пару дынамічна зьменную, а таму няпэўную, крызысовую. Старыя, асьвячаныя традыцыяй вартасьці, звычаі й законы людзкога сужыцьця паддаюцца крытычнай пераацане ды замяняюцца новымі крытэрыямі, заснаванымі на новых прынцыпах. Як ведаем, Царква, або арганізаваная рэлігія, абапіраецца на спрадвечных і нязьменных прынцыпах, як нязьменны ёсьць той, у чыё імя яна існуе і дзеіць сярод людзей. Гэтага нельга сказаць пра стаўленьне царквы, як людзкай арганізацыі. да таго асяродзьдзя, у якім яна працуе, гэта значыць да грамадзкасьці, народу і да цывільнай улады — да дзяржавы. У гэных дачыненьнях царква праявіла ўсе слабасьці людзкой натуры, якія замінаюць чалавеку ў ягоным адвечным імкненьні да дабра й шчасьця.

Рэлігія ёсьць вялікай сілай у людзкім жыцьці. З гэтым згодныя — праўда, кажны на свой лад — усе вялікія мысьліцелі мінулага і сучаснасьці — роўна, як ейныя прыхільнікі, так і ворагі. Вера ў Бога, культ надпрыроднай творчай сілы, ёсьць адным з тых агульных фактараў, якія ад няпамятных часоў на працягу тысячагодзьдзяў усьцяж мелі вялікі ўплыў на фармаваньне людзкога сьветагляду, а затым і на ўсё жыцьцё грамадзтва. Доказам гэтага ёсьць дзіва-годная жывучасьць рэлігіі ў самых жудкіх абставінах дзікага перасьледу: усіх нас зьдзіўляе стойкасьць веры першых хрысьціянаў у калішняй імпэрыі паганскага Рыму, роўна як і нашых братоў у сучаснай імпэрыі бязбожнае Масквы. Як бачым з гэтых прыкладаў, сіла людзкой веры не абавязкова ідзе ў пары з сілай царкоўнай арганізацыі.

Тым ня менш, як ні дзіва, у вялікай сіле рэлігійнага перакананьня хаваецца небясьпека як для царквы, так і для народу. Бяда ў тым, што відавочная і бясспрэчная сіла веры заўсёды прыцягвала да сябе ня толькі тых, што шукалі ў ёй цяпла й збаўленьня душам сваім, але й тых хітра-мудрых махінатараў вялікага закрою, якім заўсёды здаецца, што ня так ужо й цяжка ахітрыць Бога, а яшчэ лягчэй паставіць сабе ў служкі Яго пакорных паклоньнікаў... Вось-жа, асабліва там, дзе ёсьць гэтак званая дзяржаўная рэлігія, сьвецкая ўлада, часта із згодай і з дапамогай царкоўных дзейнікаў, усякімі спосабамі намагаецца выкарыстаць сілу рэлігійных пачуцьцяў у народзе дзеля рэалізацыі немаральных рэлігійных схемаў. Нам, Беларусам, добра ведама, да якога страшнага гвалту над чалавечым сумленьнем такія крутельствы могуць давесьці, бо мы адзін з тых народаў, што гістарычна бадай найбольш пацярпелі ад нягодных рэлігійна-палітычных маніпуляцыяў у мінулым, ды ўсё яшчэ церпім... І трэба дзівіцца, што пасьля ўсяго гэтага народ наш не апынуўся на дне бяспрынцыповага цынізму й атэізму, ды што захавалася сярод нас столькі глыбока веруючых людзей. З увагі на ўсё гэта, а таксама на чакаючыя нашу адроджаную нацыю палітычныя й рэлігійныя праблемы будучыні, нам трэба пацікавіцца наагул пытаньнем дзяржаўнай рэлігіі і прасачыць шляхі, якімі яна гістарычна разьвівалася ў розных народаў ды, урэшце, пастарацца вывесьці жыцьцём абгрунтаваныя высновы. Зь нястачы месца абмяжуемся ў нашых разважаньнях толькі да тых народаў, гісторыя якіх з таго ці іншага глядзішча нас блізка датычыць; у мінулым гэтых народаў дзяржаўная царква, або яе адсутнасьць, адыграла важную ролю.

На пачатак павернем нашу ўвагу на ўсход ад Беларусі — на Маскву, гэтага заклятага ворага ўсяго, што беларускае. Тут мы знаходзім самы клясычны прыклад дзяржаўнай царквы ўсіх часоў, але таксама перад намі раскрываецца нячуваная веліч народнай трагедыі, якую пакінула ў спадку па сабе былая царская імпэрыя. Царква тут заўсёды бытавала ў цяні сьвецкай улады. Як ведама, гістарычны шлях усходняй царквы прайшоў зусім адменнымі каляінамі, чымся шлях заходня-лацінскай. У той час, калі заходняя царква, стварыўшы моцна цэнтралізаваную сыстэму, змагла ўступіць у працяглае, і парой удачнае, змаганьне за супрэмацыю над сьвецкімі ўстановамі гаспадарства, — на ўсходзе, у абставінах арганізацыйнага царкоўнага раздробленьня і адвечных традыцыяў арыентальнага абсалютызму, царкоўны цэнтралізм ніколі ня меў патрэбнага грунту для свайго разьвіцьця. Асабліва яскрава факт гэты праявіўся ў гісторыі Маскоўшчыны, дзе з раньніх вякоў цары мелі вырашальны голас у найважнейшых справах царквы. Звычайна цары ведалі, як выкарыстаць сваё дамінуючае становішча дзеля сваіх палітычных асьпірацыяў. Дацэньваючы сілу рэлігійнага фактару ў працэсе кансалідацыі здабытай агнём і мячом імпэрыі, яны беспардонна ўпраглі праваслаўную царкву ў гэтую непачэсную працу, што яўна йшла ў разрэз з асноўнымі рэлігійнымі заданьнямі ды з маральна-этычным становішчам царквы як такой. Але дасюль неяк ня было чуваць, каб расейская царква калі-небудзь запратэставала супраць гэтага гвалту над ейным духовым пасланьніцтвам, над ейнай сьвятасьцяй. Наадварот, ёсьць аж залішне доказаў на тое, што русыфікацыйная акцыя на нашых землях вялася расейскай царквой з уласнай ініцыятывы. Таксама нельга сказаць, каб расейская царква калі-колечы старалася захаваць хоць-бы нэўтральнасьць у адвечных намаганьнях Масквы зьнішчыць беларускі народ як нацыю, разграбіць наш матарыяльны й духовы даробак, прысабечыць нашу гісторыю, ды аслабіць нашу біялягічную субстанцыю. Дзе там. Царква гэтая ня толькі цэлым сваім аўтарытэтам апрабавала (ды ўсё яшчэ апрабуе ..) гэтыя шалёныя замыслы адзічэлага расейскага шавінізму, але самахоць брала самы жывы ўдзел у няслаўных, часта крывавых, спробах іхнага зрэалізаваньня. Нам ня ведамы ніводзін гістарычны выпадак, калі-б расейская царква выявіла ваю спагаду да пакрыўджанага беларускага люду ды выступіла супраць бязлітаснай, крывадушнай і бясконца прагавітай улады. Уся гэтая сумная гісторыя складае сабой нязьбітае сьвядоцтва таго, што расейская царква, даўнейшая й сучасная, цалкам абдыкавала са свае маральнае адказнасьці перад Богам і чалавецтвам як Хрыстовая паўнамоцніца й абароньніца Праўды Ягонае. Праз стагодзьдзі адно вонкавая форма асталася. Расейская царква найбольш руліцца толькі пра сваё «кананічнае» захаваньне. Аб патрэбе-ж адраджэньня ў ёй праўды Божай, аб выгнаньні зь ейнага ўлоньня крывадушнасьці й гіпакрызіі пакуль-што ня чутно. Часам бесстаронны наглядальнік мусіць прыйсьці да высноваў, што гэта ёсьць найдзіўнейшая царква ў сьвеце.

Другой такой няма..., бо ў ніводнага з сучасных нам народаў, якім давялося ствараць свае каляніяльныя імпэрыі, царква такой нізкай ролі не адыграла. Толькі ў Расейцаў царква як ішла, так і йдзе да сяньняшняга дня на імпэрыялістычным павадку — згодная ня толькі пакрываць гвалт над людзкім сумленьнем, народазабойства й маральную гніль, але й актыўна спрыяць актам бяспраўя — усё, каб толькі прадоўжыць і апраўдаць існаваньне тае фікцыі «Матушкі Росіі», якая ня ёсьць «Росіяй»... Гора таму, хто занепадзе душой і захварэе на «ідэю фікс» — гора чалавецтву, калі здарыцца гэта з цэлай нацыяй. Жахлівыя падзеі Другой сусьветнай вайны добра ілюструюць гэтую праўду, а расейская гісторыя яшчэ папраўляе. Усім ведама, якую вялікую цану заплаціў ужо расейскі народ за «ідэю фікс» сваіх палітычных маньякоў: «Матушка Росія» ёсьць, але жыцьця ў ёй няма нікому... А тымчасам гэная закаранелая вякамі ў расейскай псыхіцы цынічная гіпакрызія і той паўсёдзённы страх перад праўдай, што пранікаюць усё жыцьцё Расейцаў і змушаюць іх у большай ці меншай меры ізалявацца ад рэшты сьвету, ёсьць запраўдным анахранізмам у сучасную мадэрную пару, у якую ўжо буйна закрасавалі агульналюдзкія ідэі экумэнізму ды павеяў дух адраджэньня праўдзівай хрысьціянскай любові між людзьмі, народамі й расамі. Як доўга яшчэ ў гэтай новай, адсьвежанай агульналюдзкай атмасфэры Расейцы змогуць далей упарта весьці сваё разбойніцтва ў сусьветным маштабе? А, здаецца, так доўга, пакуль зноў не пачуюць цьвёрдага маральнага грунту пад нагамі, а ў скамянелых сэрцах іхных ды ачмуцелых галовах не праясьніцца простая ідэя, што ёсьць далёка лепшыя й карацейшыя шляхі да праўды й шчасьця, чымся народазабойства й гвалт... Даць ім гэтыя новыя маральныя падваліны ды паказаць ім тыя новыя шляхі да славы можа толькі адроджаная расейская царква. А для гэтага ёй самой трэба ачысьціцца ад цяжкіх грахоў мінулага і перарадзіцца — аб чым і прыходзіцца прасіць Ласкі Божае.

Падкрэсьліўшы так у кароткім зарысе галоўныя мамэнты характэрныя для расейскай царквы ды жалюгодныя вынікі ўтраты ёй свайго рэлігійнага пасланьніцтва, скіруем цяпер наш позірк на захад. Тут рыма-каталіцтва, стаўшы пануючай рэлігіяй Польшчы, ужо з канца XIV стагодзьдзя ўзяло на сябе, побач із галоўнай рэлігійнай, яшчэ «дадатковую» палітычную місію пашыраньня польскасьці на землях Вялікага Княства Літоўскага. У гэтым выпадку, як бачым, нават факт фармальнай незалежнасьці каталіцкай царквы ад польскіх і літоўскіх дзяржаўных дзейнікаў не ўсьцярог яшчэ ад маральнага блуду. І тут, зусім як у Маскоўшчыне, на справе царква сама дабраахвотна зракаецца свае высокае і канчальнае адказнасьці ды трапляе ў крывадушнае кола: Вонкава ўся праца вядзецца ў імя Хрыста й высокіх прынцыпаў Ягонае навукі, а на справе царква безаглядна гразьне ў палітычным авантурызьме, сукрытай мэтай якога ёсьць пазбаўленьне людзей свабоды ды заграбленьне чужой зямлі і ўласнасьці. Цяжкое гэта абвінавачаньне, але праўдзівае. Праходзілі стагодзьдзі, а Палякі ўсё далей і далей праз каталіцкую царкву пашыралі свае ўплывы ў Вялікім Княстве. І парой здавалася, што польская царква ўдачна выканае сваё ганебнае заданьне апалячаньня Беларусаў, што Палякам ўдасца дасягнуць сваіх захопніцкіх мэтаў на нашых землях. Ды ня суджана ім было гэта... Пад канец XVIII веку з усіх бакоў, як тое груганьнё, зьляцеліся ворагі і Палякі страцілі ня толькі тое, што нарабавалі, але й сваё ўласнае: Польшча зьнікла з карты Эўропы, быццам як ніколі й ня было...

Здавалася-б, даволі было тае навукі, каб апамяталіся. Так, ды ня зусім... Бо калі ў 1918 годзе пры дапамозе Захаду ўдалося ім нанова скалаціць тую «Польску», справы пайшлі па старой сьцежцы: пальская царква зноў рупна бярэцца за не сваю справу, толькі з падвойнай зацятасьцяй. Забыты быў ідэялізм рэвалюцыянэраў-змагароў, што падымалі зброю супраць дэспатычнай Расеі ды паміралі «За вашу і нашу волю», адкінутыя былі самыя элемэнтарныя прынцыпы гуманнасьці й справядлівасьці. Пры поўнай апрабацыі і з актыўным удзелам вышэйшай касьцельнай гіерархіі беларускія каталіцкія сьвятары перасьледуюцца зь нялюдзкай жорсткасьцяй — урэшце змушаныя пакінуць свой народ і родны край. На ўсёй Заходняй Беларусі не застаецца ніводнага касьцёлу, дзе-б людзі маглі пачуць навуку на роднай беларускай мове. Зноў пачынаюцца гордыя самахвальствы пра хуткае й канчатковае вынішчэньне Беларусаў у межах Польшчы, ды што «яшчэ будуць араць зямлю за Смаленскам польскія плугі...» Ды раптам, неяк нечакана, ляснуў пярун зь яснага неба — і зноў зьнікла Польшча, як тая мара-здань... І праўда, загаралі зямлю за Смаленскам — толькі ня польскімі плугамі ды гаралі яе не пад семя Божае, а каб замаскаваць злачынства: брацкія магілы, у якіх на векі супачыла больш за 10 тысяч афіцэраў — цьвет былой польскай арміі... Такой ёсьць гіронія нязьведанага лёсу; так Бог вучыць тых, хто махае рукой на Ягоныя ціхія напамінаньні ды каму цяжка пагадзіцца зь Ягонымі вечнымі законамі.

Сяньня сусьветнае каталіцтва ўступіла у фазу арганізацыйнага й духовага абнаўленьня, рэнэсансу, які ўсё цывілізаванае чалавецтва з радасьцяй вітае. Нам Беларусам, зь вядомых прычынаў, даводзіцца цешыцца з гэтага падвойна, бо для нас поўнае паразуменьне паміж дзьвюма галоўнымі рэлігійнымі плынямі ў нашым народзе мае вялізэзнае значэньне на далёкую мэту. З усяго, што даходзіць да нас з сяньняшняй «Польскі Людовай», можна зрабіць выснаў, што, у процілежнасьці да расейскай царквы, сучасная каталіцкая царква ў Польшчы, хоць і нясьмела, стараецца йсьці за гэтым новым духам часу. Першы раз ад свайго заснаваньня 1000 год таму, гэтая царква страціла сваё ўпрывіляванае становішча і змушана весьці цяжкое змаганьне як за сваё існаваньне, так і за хрысьціянскі ідэал жыцьця. І трэба прызнаць, што, зноў у адрозьненьне ад расейскай царквы, польскі касьцёл дастойна прыняў арагантскі выклік бязбожнай дзяржаўнай улады — змагаецца ён адкрыта й гераічна. Ёсьць надзея, што ў вагні гэтага змаганьня ён канчальна ачысьціцца ад цяжкіх блудаў мінулага і ўрэшце стане тым, чым царква мае быць, гэта значыць праўдзівай астояй хрысьціянства і Праўды Божае. Але гэта пакуль што толькі надзея..., бо дасюль няма ніякага знаку, каб польская царква ў чым-небудзь зьмяніла свае абсурдныя адносіны да Беларусаў. Хоць Беларусы ў сучаснай Польшчы маюць свае школы, свае арганізацыі, газэты і т. д., польскі касьцёл ўсё яшчэ іх не заўважае; у ваччу касьцельных дзейнікаў яны проста ня існуюць — старая, усім вядомая казка. — Такім чынам нашы каталікі ў Польшчы пазбаўлены сваёй рэлігійнай абслугі і пэрспэктывы на яе ў будучыні вельмі малыя. Як ведама, польская гіерархія адмовілася выканаць тыя пастановы II-га Ватыканскага Сабору, якія дазваляюць ўвядзеньне жывой мовы ў службу Божую. Гэтым, відаць, яна спадзяецца адапхнуць як найдалей у будучыню дзень разьліку з сваім сумленьнем. Пасьля ўсіх тых балючых лекцыяў гісторыі, здаецца, трэба было-б спадзявацца крыху больш дальназоркасьці ад людзей, якія лічаць сябе культурнымі й маральнымі. Запраўды, непапраўнай

(Працяг на 6-ай бач.)

Яна распадалася на аснове выдзяленьня зь яе ранейшых княстваў і плямённых саюзаў. У выпадку Полацкага княства ён гаворыць пра ягонае «абасобленае жыцьцё» й «незалежнасьць» ужо за часоў княжаньня Ўсяслава Брачыславіча (1044—1101). Адным словам, яшчэ задоўга да мангольскіх заваёваў на развалінах «імпэрыі Русі» ўзьнікла некалькі самастойных гаспадарстваў, «раўназначных заходняэўрапейскім каралеўсвам».

На фоне гэтых навейшых канцэпцыяў савецкай гістарыяграфіі мы й хочым закрануць пытаньне Полацкага княства. І гэта тым больш, што ў гэтым пытаньні савецкія гісторыкі шмат чаго не дагаварваюць і цяпер.

Полацкае княства ўключала ў сябе даволі абшырную тэрыторыю полацкіх і наднёманскіх Крывічоў і Дрыгвічоў сяняшняе цэнтральнае Беларусі з такімі гарадамі, як Райгорад, Візна, Горадня, Зьдзітаў, Ваўкавыск, Наваградак, Крывіч-горад (Вільня), Слонім, Менск, Стрэшын, Ворша, Віцебск, Усьвят і іншыя. Прынамся да 978 году яно жыло сваім незалежным палітычным жыцьцём. Пра гэта сьветчаць летапісы, паведамляючы, як у сваіх спрэчках кіеўскі князь Яраполк і ноўгарадзкі князь Уладзімер імкнуліся перацягнуць на свой бок полацкага князя Рогвалада. Паведамленьне тых-жа летапісаў пра тое, што ў пачатку IX стагодзьдзя Полацак падпарадкаваўся кіеўскаму князю Алегу, даволі няпэўнае. Пра гэта ў летапісах гаворыцца ў сувязі з паходам Алега на Канстантынопаль у 907 годзе й заключанай зь Бізантыяй у гэтым-жа годзе гандлёвай умовай. Аднак-жа такога паходу ў гэтым годзе ня было. Летапісец яго схвабрыкаваў на аснове іншых паходаў. Не магло быць падобнага характару й гандлёвай умовы з гэтага году. Пераказваючы зьмест гэтае ўмовы, летапісец паведамляе, што Алег змусіў Бізантыю плаціць падатак «рускім гарадам», у тым ліку й Полацку, і змусіў яе гэта зрабіць, стаячы пад сьценамі Канстантынопалю. Аднак, калі ня было паходу Алега на Канстантынопаль, значыцца не магло быць і такое, накінутае сілай, гандлёвай ці прымірэнчай умовы. Дарэчы, усё гэта адсутнічае ў гандлёвай ўмове 911 году, зноў-жа падпісанай у выніку Алегавага паходу.

Ня можна ўключаць Полацкае княства ў склад Кіеўскай Русі й на падставе сьветчаньняў бізантыйскага імпэратара Канстантына Парфіражанэта. Гаворачы пра Крывічоў, якія «плацілі даніну Русі», ён праўдападобна, меў на ўвазе смаленскіх Крывічоў, у сувязі з чым і называе Смаленск. Б. Рыбакоў уважае, што ўспомненыя Канстантынам Парфіражанэтам «Ленцаніны» былі ўзапраўднасьці **Палачане.** Але падобнае дапушчэньне неверагоднае.

Няясным пэрыядам у гісторыі Полацкага княства зьяўляецца адрэзак 978—1021 гадоў. У летапісах (кіеўскага паходжаньня) гаворыцца, што ў 978 годзе ноўгарадзкі князь Уладзімер Сьвятаславіч напаў на Полацкае княства, перамог яго, забіў князя Рогвалада зь ягонымі двума сынамі, а дачку Рагнеду сілай узяў сабе за жонку. Полацкае княства было прылучанае да Кіеўскай Русі. Потым, калі Ўладзімер прыняў хрысьціянства й адхіліў ад сябе Рагнеду, ён выслаў гэтую «гордую палачанку» з сынам Ізяславам у свой родны Полацак, вярнуўшы ёй адначасна й Полацкае княства. З гэтага часу, як паведамляюць летапісы, «Рогваладавы ўнукі ўзьнімаць свой меч супраць унукаў Уладзімера». Бязумоўна, Уладзімер Сьвятаславіч ці Сьвяты мог заваяваць Полацкае княства, аднак непраўдападобнай застаецца легенда пра Рагнеду (яна нагадвае вядомую Карсуньскую легенду). Мнагазначнай застаецца й канстатацыя летапісаў, зь якой прычыны і ад якога часу ўзьнікла варажнеча між Полацкім княствам і Кіеўскай Русьсю. Варажнеча магла ўзьнікнуць не із-за Рагнеды, а з прычыны забойства князя Рогвалада або часовае ліквідацыі незалежнасьці Полацкага княства.

У сувязі з гэтым хочацца зьвярнуць увагу й на наступны факт. Як паведамляецца ў летапісах, Рагнеда вярнулася ў Полацак з сваім сынам Ізяславам, якому, фактычна, было перададзенае зьверхніцтва ў Полацкім княстве на праве залежнасьці ад Кіеўскай Русі. Калі радзіўся Ізяслаў, няведама, аднак ён памёр у 1001 годзе, пакінуўшы ўжо двух сыноў — Брачыслава й Усяслава. Як паведемляецца ў тых-жа летапісах, Усяслаў памёр у 1003 годзе. Значыцца, ён памёр яшчэ дзіцём. Але згодна тагачаснай практыкі, летапісы ніколі не паведамлялі пра сьмерць дзяцей, у тым ліку й пра сьмерць дзяцей вялікіх кіеўскіх князёў. Ці маглі яны зрабіць вынятак для дзіцяці полацкага князя? Нам здаецца, што не. Дарэчы й названы сын Рагнеды Ізяслаў магчыма памёр яшчэ юнаком, ня маючы дзяцей. Такім чынам тут можа быць зусім праўдападобным прыпушчэньне, што Брачыслаў і Ўсяслаў былі якраз тымі сынамі Рогвалада, якіх быццам разам з бацькам забіў Уладзімер Сьвятаславіч. Пра гэта сьветчаць і іхныя чыста полацкага паходжаньня імёны. Паведамляючы-ж пра сьмерць Усяслава ў 1003 годзе, летапісец меў на ўвазе не юнака Ўсяслава, а дарослага й добразнанага полацкага князя, які княжыў тут пасьля сьмерці свайго бацькі Рогвалада.

Аднак дапусьцім, што ў пэрыядзе 978—1021 гадоў Полацкае княства запраўды прызнавала зьверхніцтва Кіеўскай Русі. Гэта замалы адрэзак часу, каб рабіць выснаў, быццам Полацкае княства на працягу стагодзьдзяў тварыла адзінае дзяржаўнае й нацыянальнае цэлае зь Кіеўскай Русьсю. Прычым гэты адрэзак яшчэ скарачаецца ў сувязі з паваротам у Полацак прыблізна ў 988 годзе княгіні Рагнеды, калі, згодна летапісаў, і пачалася «ўзаемная варажнеча».

Як ведама, у 1021 годзе полацкі князь Брачыслаў выступае ўжо як самастойны князь з сваёй самастойнай палітыкай. У гэтым годзе ён нападае на Вялікі Ноўгарад, помсьцячы, праўдападобна, за 978 год або ў вадказ на адарваньне ад Полацкага княства Віцебскай і Ўсьвяцкай земляў, што ажыцьцявіў незадоўга перад гэтым кіеўскі князь Яраслаў Мудры. Апошні быў змушаны вярнуць Полацкаму княству гэтыя абедзьве зямлі.

Эпоха Ўсяслава Чарадзея, сына Брачыслава, якая прыпадае на 1044—1101 гады, прызнаецца й савецкімі гісторыкамі, пайменна Б. Рыбаковам, як эпоха поўнай незалежнасьці Полацкага княства. Тады-ж наступае распад Кіеўскай Русі, што ў аднолькавай ступені адносіцца таксама й да Полацкага княства. Эпізод 1127—1132 гадоў, калі Полацкае княства было заваяванае Кіеўскай Русьсю й знаходзілася ў залежнасьці ад кіеўскага князя, ня мае вялікага значэньня.

Гэтая амаль неперарыўная палітычная незалежнасьць Полацкага княства, а потым і ягоных паасобных земляў, сьцьвярджаецца й чужымі яму летапісамі. Яны ніразу не гавораць пра тое, што калі-небудзь Полацкае княства змушанае было плаціць які-колечы падатак Кіеўскай Русі. Ад іх мы даведваемся пра вышыню падатку, які, напрыклад, плацілі Вялікі Ноўгарад і Смаленск, але ні слова не гаворыцца ні пра памер падатку, ні пра ягоны характар, які быццам плаціла Полацкае княства. Таму ня дзівіць, што аўтар «Слова аб палку Ігаравым» ня толькі супрацьставіць дынастыю полацкіх князёў дынастыі кіеўскіх князёў, але й Полацкае княства Кіеўскай Русі.

Названыя вышэй сучасныя канцэпцыі савецкіх гісторыкаў уносяць шмат карэктываў у паняцьце «Кіеўская Русь» і насьвятленьне гісторыі Полацкага княства. Аднак што да апошняга й ягоных суадносінаў зь Кіеўскай Русьсю трэба яшчэ зрачыся тэндэнцыйных нацяжак пра іхную «дзяржаўна-нацыянальную супольнасьць», бо гэтае супольнасьці фактычна ня існавала. Трэба адкінуць таксама й ужываньне да Полацкага княства тэрміну «русь». І ня толькі таму, што, як прызнае, напрыклад, Б. Рыбакоў, гэты тэрмін даўжэйшы час стасаваўся да сьціплае прыдняпроўскае Русі й толькі значна пазьней пашырыўся на іншыя землі. Але й таму, што, жывучы сваім самастойным палітычным жыцьцём і разьвіваючыся на асноўнай беларускай тэрыторыі, яно было, калі абстрагавацца ад тэрмінаў «крывічы» й «ліцьвіны», **беларускай** дзяржавай.

П. Урбан

„Справа“ Васіля Быкава

Пад абстрэл савецкай партыйнай крытыкі трапіў беларускі пісьменьнік Васіль Быкаў. Быкаў пісьменьнік сярэдняга пакаленьня. Апошнюю вайну правёў на фронце ў шэрагах савецкай арміі, пазнаў усе жахі ваеннага катаклізму. Ягоныя пяць аповесьцяў прысьвечаныя ваеннай тэматыцы. Партыйным крытыкам асабліва неспадабаўся апошні надрукаваны твор Быкава — аповесьць «Мёртвым не баліць».

Першым супраць Быкава выступіў на старонках газэты «Звязда» партыйны крытык Якаў Герцовіч, закасьцянелы дагматык, пагромшчык новых ідэяў, плыняў і мэтадаў у сучаснай беларускай савецкай літаратуры, які, дарэчы, спрычыніў нямала шкоды іншаму таленавітаму беларускаму пісьменьніку — Уладзімеру Караткевічу.

Герцовіч абвінавачваў Быкава, што ў аповесьці «Мёртвым не баліць» пісьменьнік разглядае ваенныя падзеі з пазыцыяў «абстрактнага гуманізму», што ён сканцэнтраваў увагу на адмоўных тыпах савецкіх ваенных камандзіраў — прадукце эпохі сталінізму.

Але далёка ня ўсе разважалі так, як Герцовіч. За надзвычай рэалістычны, праўдзівы паказ падзеяў вайны аповесьць «Мёртвым не баліць» была ў міжчасе перакладзеная на расейскую мову і апублікаваная ў прагрэсыўным расейскім літаратурным часапісе «Новый мір», рэдактарам якога зьяўляецца Твардоўскі. На Быкава павялі нагонку і ў Маскве. У атмасфэры «халодных вятроў», што павеялі ў савецкай літаратуры пасьля суровых прысудаў пісьменьнікам Сіняўскаму й Даніелю, такія напады на Быкава станавіліся пагрозьлівымі. Беларускія літаратурныя колы, навучаныя трагічнымі вынікамі падобнага крытыканства ў часы сталінскіх чыстак, праявілі салідарнасьць з сваім калегам і выступілі ў ягоную абарону. Пры абмеркаваньні аповесьці ў Інстытуце літаратуры Акадэміі навук БССР, аповесьць была ацэненая, як станоўчая. Гэта выклікала абурэньне газэты «Советская Белоруссія». У даўгім рэдакцыйным артыкуле, напісаным, як выглядае, тым-жа Герцовічам, побач з асуджэньнем гэтым разам ужо ўсяе творчасьці Быкава, гаварылася, што «ў Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы, дзе адбывалася абмеркаваньне аповесьці Васіля Быкава «Мёртвым не баліць», прынцыповую размову падмянілі курэньнем фіміяму аўтару і абаронай ягоных паважных памылак».

Тымчасам з асуджэньнем «памылак» Быкава выступіла маскоўская «Правда», а таксама часапіс «Огонёк» і вайсковы друкаваны орган «Красная звезда». Прадстаўнікі арміі нападалі на аўтара »Мёртвым на баліць» за быццам тэндэнцыйны й фальшывы паказ у творы савецкіх ваенных кадраў.

Ня было ніякага сумлеву, што справа Быкава будзе прадметам абмеркаваньня на надыходзячым V-ым зьезьдзе пісьменьнікаў Беларусі. Зацікаўленыя нецярпліва чакалі зьезду. Але ўжо перад зьездам у артыкулах, зьмешчаных у беларускай прэсе, падкрэсьлівалася, што памылкі-памылкамі, але Быкаў таленавіты пісьменьнік і ён парадуе чытачоў яшчэ не адным выдатным творам.

V-ты зьезд Саюзу пісьменьнікаў Беларусі пачаўся 12-га травеня. У прэзыдыюм зьезду, побач з прадстаўнікамі партыі і ўраду, выдатнейшымі беларускімі пісьменьнікамі й гасьцямі, быў паклікаўны і Васіль Быкаў. Гэты жэст паказваў на тое, што пісьменьніцкая арганізацыя Беларусі стаіць на баку свайго раскрытыкаванага пратыйнай прэсай сябры.

Зьезд адкрыў уступным словам старэйшы пісьменьнік Кандрат Крапіва. Ён між іншага гаварыў: «... пры кожнай нашай сустрэчы мы пачынаем гаварыць зноў аб тым-жа самым: як пісаць, каб было добра. Пры гэтым аказваецца, што наконт таго, што такое добра і што такое дрэнна таксама няма адзінай думкі. Адны лічаць, што добра — гэта паказваць толькі добрае і не паказваць розных балячак: няхай людзі думаюць, што іх у нас няма. Другія лічаць, што менавіта язвы перш за ўсё трэба выстаўляць на паказ, ды яшчэ і раскалупаць іх, каб увесь сьвет бачыў, якія яны страшныя. Тады, як быццам, хутчэй будзе знойдзена лякарства ад гэтых язваў. А праўда, відаць, ня ў гэтым. Праўда ў тым, каб пісаць праўду і аб здароўі і аб балячках адпаведна таму, якое яны займаюць месца ў нашым жыцьці».

Кандрат Крапіва заняў памяркоўную пазыцыю, але ўсё-ж з націскам на тое, каб балячак занадта не раскалупваць. Маладзейшае-ж пакаленьне пісьменьнікаў бачыць сваё заданьне ў іншым. Ад іхнага імя Васіль Быкаў у свой час пісаў: «найпершы абавязак літаратуры ў тым, каб ускрываць гнойныя раны чалавецтва і тым дамагацца іхнага вылячэньня». Ня трэба й дыскусіяў, каб усьведаміць, што пазыцыя маладзейшага пакаленьня беларускіх літаратараў — ускрываць і лячыць гнойныя раны падсавецкага жыцьця — больш пазытыўная й шляхотная, чымся пазыцыя лякіроўшчыкаў і прыдворных пісакаў, якія яшчэ сустракаюцца ў беларускім пісьменьніцкім асяродзьдзі. Але добра ўжо, што зьезд талерантна паставіўся і да прадстаўнікоў прагрэсыўнага кірунку. Гэта відаць нават з праграмнага дакладу, зь якім выступіў на зьезьдзе старшыня Саюзу пісьменьнікаў БССР Пятрусь Броўка.

Броўка гаварыў на тэму 'Партыйнасьць і народнасьць — галоўная лінія беларускай мастацкай літаратуры». Адпаведна тэме, дзе «партыйнасьць» пастаўленая на першае месца, Броўка павучаў пісьменьнікаў, як яны павінны дапамагаць партыі будаваць гэтак званы камунізм. Разглядаючы творчасьць паасобных пісьменьнікаў, Броўка, як і трэба было чакаць, найбольш увагі прысьвяціў Васілю Быкаву. Броўка гаварыў:

«Шырока вядомая творчасьць Васіля Быкава. Чаму яна прыцягвае ўвагу чытача? Васіль Быкаў, які перажыў жахі вайны, у сваіх лепшых творах паказаў суровую праўду барацьбы, гераізм радавых людзей. Быкаў праўдзіва ўваскрашае абставіны, якія былі на вайне. Як мастак, Васіль Быкаў вельмі ўдумлівы. Ён умее сказаць коратка і вельмі важка. Выключна вялікую ўвагу ён аддае мове герояў — яна індывідуальная, адпаведная характарам і жыцьцю герояў.

Аднак, на жаль, ёсьць у аўтара і зрывы. Апошнюю аповесьць Васіля Быкава «Мёртвым не баліць» моцна крытыкаваў наш друк. Аповесьць сапраўды заслугоўвае прынцыповай крытыкі, бо, як гаворыцца ў аглядзе «Правды», аўтару трэба сказаць адкрыта і бескампрамісна, што аповесьць яму не ўдалася. А не ўдалася таму, што ў шмат чым ў гэтай аповесьці ён адыйшоў ад пачуцьця рэальнага, а месцамі, можа ў пагоні за ўяўнай займальнасьцяй, сказіў праўду нашага жыцьця».

«Ваколь Васіля Быкава за апошні час вядзецца шмат размоў. Некаторыя крычаць аб тым, што перакрэсьліваецца ўсё створанае Быкавам. Я хацеў-бы, каб усе зразумелі, што ніхто не закрэсьлівае і ня зьбіраецца закрэсьліваць усяго добрага, што зроблена здольным аўтарам. Зробленае ім таленавіта заслугоўвае шырокага распаўсюджаньня, але мінаць памылкі мы ня маем права. Ёсьць памылкі аўтара, ёсьць віна ў тым і наша, што мы адкрыта яму аб іх не сказалі. Мушу прызнаць сваю памылку і я».

Далей Броўка гаварыў: «Васіль Быкаў пісьменьнік таленавіты, я ўпэўнены, зразумее сапраўдную сутнасьць партыйнай крытыкі, перапрацуе свой апошні твор карэнным чынам і ў далейшым яшчэ ня раз парадуе нас праўдзівымі, высокамастацкімі творамі ...»

Тут пахвалы пісьменьніку перапляталіся з прызнаньнем рацыі партыйнай крытыцы. Адсутнічаюць ранейшыя войстрыя напады. Як кампраміс, Броўка прапануе перапрацаваць твор. Але гэта быў-бы «гнілы кампраміс». І трэба спадзявацца, што Васіль Быкаў на яго ня пойдзе. У аповесьці «Мёртвым не баліць» выкрытая яшчэ далёка ня ўся горкая і крывавая праўда пра вайну. Беларускі народ перажыў яе яшчэ больш жахлівай, і чакае ад пісьменьнікаў глыбейшай і шырэйшай распрацоўкі гэтай тэмы. А Васіль Быкаў піша для народу.

Нягледзячы на крытыку. Васіль Быкаў не адрокся ад свайго разуменьня ролі літаратуры. Гэта відаць із зьместу ягонага выступленьня на пісьменьніцкім зьездзе. Вось як ягонае выступленьне было пераказанае газэтай «Літаратура і Мастацтва»:

«— Голы рацыяналізм, імкненьне падпарадкаваць літаратуру і мастацтва патрэбам кожнага канкрэтнага дня, ігнараваньне складанасьці жыцьця і дыялектыкі разьвіцьця прыносіць напапраўную шкоду літаратуры, — падкрэсьлівае прамоўца.

«Ён прыгадвае славутую тэорыю бесканфліктнасьці, паводля якой праўда жыцьця, яго складанасьць абыходзіліся, а то і зусім ігнараваліся, нагадвае агульнавядомую ісьціну, што выкрываньне дрэннага ў жыцьці, таго, што перашкаджае руху наперад, таксама служыць сьцьвярджэньню сьветлага, станоўчага.

«Даволі значнае месца ў выступленьні В. Быкава было адведзена крытыцы, якая часам няглыбока і непрафэсыянальна ацэньвае творы. У некаторых выступленьнях крытыкаў залішне многа ,прапраработкі' і малавата абгрунтаванасьці, таварыскай павагі і добразычлівасьці. Не задавальняе прамоўцу і практыка некаторых рэдактараў, якія, на яго думку, больш прыязна сустракаюць аўтараў, што пішуць на даўно абкатныя і бясспрэчныя тэмы, і з насьцярогай ставяцца да тых, хто спрабуе ўзьняць тэмы новыя, складаныя і вострыя.

«Выступленьне В. Быкава было прасякнута шчырым клопатам аб разьвіцьці нашай літаратуры, але, на жаль, не заўсёды стрыманым і разважным. Прадузята падыйшоў ён, у прыватнасьці, да ацэнкі агульнага стану сучаснай савецкай літаратуры, прыніжаючы яе вядавочныя здабыткі».

Быкаў, як бачым, не абараняўся, а наступаў. У прабегу дыскусіі пісьменьнікі-дагматыкі больш або менш войстра папракалі яго за «памылкі». Але найбольш войстрым было выступленьне сакратара ЦК КПБ С. Пілатовіча. Маючы відавочна на ўвазе В. Быкава, Пілатовіч гаварыў:

«Будаўніцтва камунізму ў нашай краіне праходзіць ва ўмовах, калі імпэрыялістычная буржуазія вядзе разьюшаную антыкамуністычную прапаганду, спрабуе ўбіць клін паміж партыяй і савецкім народам, хоча пасеяць варожасьць паміж народамі Савецкага Саюзу, спэкулюе на нашых памылках і недахопах. У гэтых умовах некаторыя савецкія грамадзяне, у тым ліку і некаторыя пісьменьнікі, ня здолелі глыбока разабрацца ў сутнасьці працэсаў і зьяў, якія адбываюцца, і апынуліся ў палоне ідэйнай неразьбярыхі.

«Кажуць, што ў нас яшчэ многа недахопаў і іх трэба выкрываць, і быццам хтосьці пярэчыць супраць гэтага. Ня трэба ламацца ў адчыненыя дзьверы. Гаворка ідзе зусім аб іншых рэчах. Мы выступаем супраць разбурэньня ідэалаў, якім прысьвяціла сябе не адно наша пакаленьне савецкіх людзей. Такая справа ня робіць гонару савецкаму чалавеку, тым больш — пісьменьніку. Тут мы бескампрамісныя і не зьвяртаем увагі, хто ён, якія мае заслугі, камуніст ці беспартыйны. Так было пры Леніне, так будзе і цяпер. І калі мы чытаем у творы, што патрыятызм у гады Вялікай Айчыннай вайны — гэта газэтная выдумка, што ўсё рабілася пад прымусам, пад страхам сьмерці, гэта ня можа ня выклікаць у нас прыкрасьці і абурэньня».

Страх перад гэтак званай буржуазнай прапагандай, перад разбурэньнем «ідэалаў», перад выкрыцьцём натвораных злачынстваў — вось сёньняшні духовы стан партыйных саноўнікаў. Баіцца, звычайна, той, хто вінаваты або ня мае рацыі. Хто-ж прайшоў жыцьцё сумленна і сумленным хоча застацца, той не баіцца глядзець праўдзе ў вочы. У шэрагах беларускіх пісьменьнікаў сумленныя й адважныя складаюць бальшыню. Гэта відаць і з таго, што, не зважаючы на партыйныя прыкрыкваньні й пагрозы, Васіль Быкаў быў выбраны ў кіраўнічыя органы пісьменьніцкай арганізацыі і ўвайшоў у склад дэлегацыі ад Беларусі на IV-ы зьезд пісьменьнікаў СССР.

А. Залескі

Сьвятой Памяці д-р Станіслаў Грынкевіч

18-га красавіка гэтага году ў амэрыканскім горадзе Кліўленд на 54-ым годзе жыцьця памёр д-р Станіслаў Грынкевіч.

На працягу ўсяго свайго жыцьця Станіслаў Грынкевіч быў ведамы, як палымяны беларускі патрыёт, стойкі, адважны й бескампрамісны змагар за справу незалежнасьці Беларусі. Лекар з прафэсіі, але адукаваны ўсебакова, Станіслаў Грынкевіч быў заўсёды ў самых першых радох там, дзе была магчымасьць бараніць беларускую справу. Ня толькі бараніць, але й тварыць яе! Ня толькі ў грамадзе, але й на адзіноце. Станіславу Грынкевічу былі пад сілу найбольш цяжкія заданьні ў найбольш складаных сытуацыях. Ён з запалам браўся за выкананьне кажнага грамадзкага абавязку, кожнай палітычнай місіі і дасягаў посьпехаў, дзе іншыя ўважалі іх немагчымымі. Ягоная адвага, рашучасьць і выходлівасьць зьдзіўлялі і прыяцеляў і ворагаў, і выклікалі да яго павагу й пашану.

Перадчасная сьмерць д-ра Станіслава Грынкевіча выклікала глыбокі смутак і жаль ўва ўсёй беларускай эміграцыі. Мы страцілі чалавека й змагара, замяніць якога мы ня ў стане.

Матарыялы з падрабязным аглядам жыцьцёвага шляху Станіслава Грынкевіча зьмешчаныя ў 110 нумары ньюёрскай газэты «Беларус». Да іх мы й адсылаем нашых чытачоў.

Рэдакцыя «Бацькаўшчыны»

Нішчацца гістарычныя помнікі

Яшчэ ў 1948 годзе савет міністраў СССР прыняў пастанову аб ахове помнікаў культуры. Апошнімі гадамі ў саюзных рэспубліках былі створаныя нацыянальныя таварыствы аховы культурных помнікаў. Створанае такое таварыства і ў Беларусі. Але проста ня хочыцца верыць, што нішчэньне гістарычных помнікаў у нас, у Беларусі, апошнім часам ня толькі ня спынілася, але, наадварот, яшчэ павялічылася. У беларускай савецкай прэсе публікуюцца пра гэта алярмуючыя артыкулы.

Пачнем ад найстарэйшых помнікаў — археялягічных.

Навуковы супрацоўнік Інстытуту гісторыі Акадэміі навук БССР Шут пісаў у газэце «Чырвоная зьмена» 5-га чэрвеня.

«Беларусь – край шматлікіх археялягічных помнікаў. Тут знаходзіцца вялікая колькасьць стаянак каменнага веку, гарадзішчаў і селішчаў раньняга жалезнага веку, разнастайных па ўзросту курганоў, скарбаў і іншых асабістых рэчаў старажытных людзей. Гэтыя помнікі можна сустрэць амаль усюды: на берагох рэчак і азёр, на палетках і сенажацях, у лясох і на балотах. Яны зьўляюцца вялізарным багацьцем нашай рэспублікі... Перш за ўсё, у кожным такім памніку знаходзяцца цікавыя і каштоўныя для навукі прылады працы, упрыгожаньні, прадмэты побыту, вельмі патрэбныя для вывучэньня гісторыі плямёнаў і народаў у той далёкі дапісьмовы час.»

Беларускі археялёг Шут піша, што разбурэньне археялягічных помнікаў, асабліва гарадзішчаў, працягваецца і то ў такіх памерах, у якіх яны не разбураліся ніколі дагэтуль.

«Дастаткова сказаць, — піша Шут, — што за апошнія тры-чатыры гады разбурана значна больш помнікаў, чымся за ўвесь час іхнага існаваньня. Пры гэтым маштабы разбурэньня ня могуць ісьці ні ў якое параўнаньне з тымі, якія назіраліся да гэтага часу: гарадзішчы зьнішчаюць амаль дашчэнту.

Усе факты абыякавых адносінаў да помнікаў старажытнасьці павінны ўзрушыць шырокія колы грамадзкасьці, таму што праз 10-20 гадоў ня стане (калі яны будуць такімі тэмпамі разбурацца) ніводнага помніка.»

Археялёг Шут падае шмат прыкладаў безадказнага стаўленьня да тэтых помнікаў з боку мясцовых уладаў, прапануе месцы старажытных гарадзішчаў, стаянак, курганоў выкарыстаць у якасьці турыстычных аб'ектаў, як гэта робіцца ў іншых краінах, каб захаваць помнікі для далейшага дасьледваньня й для нашчадкаў. Ён зьвяртаецца з заклікам да ўсяго беларускага грамадзтва беражліва захоўваць помнікі мінуўшчыны, «якія адлюстроўваюць слаўныя старонкі нашай гісторыі.»

Але зьнішчаюцца ня толькі археялягічныя помнікі. Ня гледзячы на ўсе пастановы й заклікі, далей руйнуюцца каштоўныя, часам унікальныя, помнікі беларускай **архітэктуры.** Пра гэта пісаў у газэце «Літаратура і мастацтва» адзінаццатага студзеня дацэнт катэдры архітэктуры Беларускага палітэхнічнага інстытуту Чантурыя. Свой артыкул Чантурыя пачаў словамі:

«У галіне архітэктуры беларусы яшчэ ў старажытныя часы стварылі выдатныя каштоўнасьці; дасягнулі вяршынь мастацкай сталасьці. Няцяжка зразумець, якое вялікае значэньне мае зьберажэньне і вывучэньне помнікаў архітэктуры — маўклівых, але жывых сьветкаў гісторыі.

Трэба, аднак, з усёй шчырасьцяй сказаць, што аб сваіх нацыянальных каштоўнасьцях мы клапоцімся вельмі дрэнна, не выкарыстоўваем усіх магчымасьцяў для іх прапаганды, недастаткова выхоўваем на традыцыях мінулага моладзь.

Балюча бачыць, калі помнікі архітэктуры, што перажылі стагодзьдзі, гінуць ужо ў нашы дні, гінуць у імя ўяўнага 'упарадкаваньня', 'абнаўленьня' і так далей.»

Пасьля дацэнт Чантурыя падае трагічны малюнак нішчэньня архітэктурных помнікаў Беларусі.

«... ужо ў нашы дні былі зьнішчаныя царква Багавешчаньня ў Віцебску, старажытнае Замчышча ў Менску... Нядаўна ў Горадні быў узарваны былы прыходзкі (фарны) касьцёл (пазьней гарнізонны сабор), што стаяў на рагу плошчы і вуліцы Савецкай. Касьцёл, пабудаваны ў XVI-XVII стагодзьдзях, належаў да ліку самых старажытных будынкаў гораду. У імя чаго быў зьнішчаны гістарычны помнік?»

«Ні ў адным іншым беларускім горадзе няма столькі помнікаў культуры розных эпохаў і стыляў, як у Горадні. Паіх вельмі добра можна прасачыць, у якіх умовах і пад якім уплывам разьвівалася беларуская архітэктура, як складаўся ейны нацыянальны характар. Аднак з горычу трэба сказаць, што ў Горадні бесклапотна паставіліся ня толькі да лёсу былога касьцёлу. Сапсаваным дабудовамі аказаўся копмлекс былога Брыгіцкага манастыра; ягоную званіцу, амаль скульптурны помнік бароку, выдатны арыенцір усяго ансамблю, разабралі. Зьнішчаны цікавы помнік жылой архітэктуры XVIII стагодзьдзя, гэтак званы «Дом рыбака». Такі-ж лёс напаткаў многія будынкі былой «Гарадніцы», у тым ліку жылыя дамы работнікоў – першыя ўзоры масавага тыпавога будаўніцтва на Беларусі.»

«У Магілеве ў 50-ых гадох былі разабраныя гарадзкая ратуша і Багаўленскі сабор — унікальныя і характэрныя помнікі грамадзянскага і культурнага дойлідзтва XVII стагодзьдзя.»

«У Слаўгарадзе псуюць дабудовамі храм-помнік архітэктуры XVIII стагодзьдзя. У Быхаве разбураюць былы палац Сапегі, а ў Гальшанах — цэлы ансамбль палацаў. Самае дзіўнае, што ўсе гэтыя помнікі лічацца пад аховай дзяржавы.

«У Паставах разбураныя былыя гандлёвыя рады, зьнішчаныя цікавыя жыльлёвыя дамы, пабудаваныя на тыпавых асновах, з улікам ансамблевай забудовы ўсёй плошчы. І гэта ў той час, калі ў Беларусі грамадзянскіх і жыльлёвых будынкаў гістарычнага паходжаньня так мала.

«Шэдэўр драўлянага дойлідзтва XVII стагодзьдзя – разны шмат-ярусны іканастас царквы Мікалая ў Магілёве разбураецца пад цяжарам літаратуры, якая зваленая тут. Трэба неадкладна ратаваць гэтае унікальнае тварэньне беларускіх майстроў ...»

Мы перадалі тут толькі тое, што было пералічана ў артыкуле дацэнта катэдры архітэктуры Беларускага палітэхнічнага інстытуту Чантурыя. Чантурыя адзначае, што ў справе аховы помнікаў беларускай архітэктуры столькі памылак, страт, недагляду, што пісаць пра гэта спакойна проста немагчыма. Гэтае па-

(Заканчэньне на 8-ай бач.)

Выпускныя экзамены і... беларуская мова

Нядаўна пісалася ў «Зьвязьдзе» пра выпускныя экзамены ў беларускіх школах. Здаецца, усё тое самае, як калісьці. Ды вось не, ёсьць і новае. Газэта ў перадавым артыкуле піша: «Па той-жа традыцыі першы экзамен у выпускнікоў сярэдніх школаў пачынаецца з сачыненьня па рускай літаратуры. І гэта не выпадковае...»

Вось яно што! Па традыцыі... Дзіўная традыцыя, як на беларускія школы... Пашто і каму яна патрэбная? Але-ж пішуць, што «гэта ня выпадкова». Чаму? І вось ідзе паясьненьне: «Пісьмовае сачыненьне па рускай літаратуры паказвае здольнасьць маладога чалавек творча мысьліць, аналізаваць і абагульняць факты і падзеі, сьвядома асэнсоўваць іх.» Цікава, а няўжо беларуская літаратура ня мае гэтых уласьцівасьцяў? З усяго выглядае, што быццам — не, што гэта толькі ўласьцівасьць расейскае мовы і літаратуры...

Прыгадваецца зь гісторыі літаратуры і культуры наагул, што ў 18-ым і нават у пачатку 19-га стагодзьдзя ўважалася, што творча, а асабліва лягічна разважаць, дыскутаваць, аналізаваць можна толькі ў француcкай мове, роля-ж іншых нацыянальных моваў зыходзіць да бытавога, штодзённа-хатняга ўжытку, як мова плебэйскіх масаў, простага народу. Але разам з нацыянальнымі адраджэньнямі й нацыянальна-сацыяльнымі вызвольнымі рухамі гэтае францускае бажышча было ськінутае з свайго п'едэсталу. Усюды пабачылі, што лягічна разважаць, выказваць найглыбейшыя думкі ці пачуцьці можна як у францускай мове так і ў вугорскай, нямецкай, чэскай, беларускай ці іншых. З умовай зразумела, калі чалавек добра ведае гэтую мову.

Ды вось, ня гледзячы на ўсё гэта, сёньня на нашай бацькаўшчыне на п'едэстал пастаўленае новае бажышча – расейская мова.

Чытаем далей артыкул «Зьвязды» і шукаем, на якім-жа месцы ў выпускных экзаменах стаіць беларуская мова, мова родная, мова рэспублікі. Выяўляецца, яе зусім няма на прыгаданых у артыкуле экзаменах. І гэта ў беларускіх школах! Проста ня хочыцца верыць. Зрэштай, пры чым тут — хочыцца, ці ня хочыцца верыць. Факты, сумныя факты гавораць сваё. Так і бачыш на п'едэстале новае бажышча з гіранічнай, хоць і шырокай маскоўскай усьмешкай.

Добра адно, што, як паказвае гісторыя, ўсякія бажышчы раней ці пазьней падаюць з сваіх падмуркаў пад ціскам грамадзкае думкі.

Царква — народ — дзяржава

(Заканчэньне з 4-ай бач.)

бывае натура людзкая — бывае й Хрысту зь ёй цяжка прыходзіцца...

Каротка падсумоўваючы гэтую духовую інвэнтарызацыю нашых суседзяў, трэба сьцьвердзіць, што хоць расейская й польская цэрквы перасталі рэпрэзэнтаваць дзяржаўныя рэлігіі, абедзьве яны па інэрцыі ўсё яшчэ ідуць тымі самымі блуднымі шляхамі, што й раней. Усё яшчэ абедзьве яны настаўленыя да Беларусаў выключна варожа і на гэтым пункце яны неяк дзіўна згодныя із сваімі камуністычнымі ўладарамі, якія дазваляюць як палянізацыйную акцыю ксяндзоў на тэрыторыі БССР, так і русыфікацыйную працу «бацюшкаў» сярод Беларусаў у Польшчы. Цынізм ёсьць цынізмам, чырвоны ці царкоўны, а на нашых землях пад варожай акупацыяй ён зводзіцца на адно: усё добра, што не дазваляе Беларусу падняць галаву, што забівае ў ім усё роднае, беларускае. Божа Вялікі, даруй усім тым непапраўным злачынцам, хто ня ведае, што робіць. Толькі-ж цяжка сказаць, ці асталіся яшчэ такія на зьлітай нявіннай крывёй і сьлязьмі мільёнаў старой беларускай зямлі?

А цяпер глянем у зусім іншы бок. У нашых пошуках праўды пра дачыненьні арганізаванай рэлігіі да гаспадарства варта прыглядзіцца да найбольш магутнай і мадэрнай сучаснай дзяржавы — Злучаных Штатаў Амэрыкі. Прыпомнім сабе, што першымі пасяленцамі ў Новым Сьвеце былі якраз уцекачы ад рэлігійнага перасьледу: шукалі яны, у першую чаргу, зацішнага кутка, дзе маглі-б свабодна і ў супакоі маліцца Богу пасвойму. Такім чынам, лягічным парадкам рэчаў, рэлігійная талеранцыя сталася адным з галоўных прынцыпаў грамадзкага сужыцьця ў гэтай частцы сьвету, хоць бывала тады-сяды і тут лякальна выбухаў перасьлед больш апрычоных, радыкальных мяншыняў. Калі-ж былой калёніі каралёў Ангельшчыны ўдалося адваяваць сабе незалежнасьць (якраз коратка да таго як мы страцілі сваю, стаўшыся калёніяй Масквы), гэтая талеранцыя знайшла поўнае сваё адлюстраваньне ў законах новай дзяржавы, у г. зв. прынцыпе аддзяленьня царквы ад дзяржавы. Прынцып гэты бярэ свой пачатак ад першага дадатку да амэрыканскай канстытуцыі, у якім забараняецца кангрэсу (парляманту) выдаваць такія законы, што маглі-б даць пачатак устанаўленьню дзяржаўнай царквы ў ЗША або ў чым-колечы абмяжоўвалі-б грамадзянаў у свабодзе практыкаваньня рэлігіі. Такім спосабам заснавальнікі амэрыканскай дэмакратыі стараліся ўнікнуць з аднаго боку ўмешваньня дзяржаўных дзейнікаў у царкоўныя справы, а тым самым і магчымасьці перасьледу царквы сьвецкімі ўладамі, з другога-ж боку і перасьледу рэлігійнай мяншыні бальшынёю. І трэба прызнаць, што прынцып гэты цалкам сябе апраўдаў на практыцы. Доказам тут буйны росквіт шматлікіх веравызнаньняў, добрасуседзкія дачыненьні паміж імі і вялікая роля, якую яны адыгрываюць у культурна-грамадзкім жыцьці гэтай пярэстай краіны — шматнацыянальнай і шматрэлігійнай. Рэлігійную свабоду трэба ўважаць за адзін з галоўных фактараў, што сцэмэнтавалі гэтае велічнае зборышча людзей разнаякага культурнага і расавага паходжаньня ў вадну дружную сям'ю ды вывелі гэтую маладую адносна краіну на чало ўсяго сьвету. Але, бывае, у дзе-якім дабры і зло хаваецца... Так яно апошнім часам выйшла і з тым аддзяленьнем царквы ад дзяржавы ў Амэрыцы, дзе безрэлігійная або скрыта антырэлігійная ляўшня пад маскай лібэралізму імкнецца праводзіць свае далёкамэтныя пляны. Аддзяляецца не царква ад дзяржавы, а рэлігія выганяецца з агульна-дзяржаўнага жыцьця, з дзяржаўных установаў і адміністрацыі, з дзяржаўнай сыстэмы пачатковых школаў. Гэта ня толькі пярэчыць інтэнцыям аўтараў амэрыканскай канстытуцыі, але выразна пагвалчае тую частку закону, што гаворыць пра свабоду рэлігійных практыкаў. Праводжаная гэтымі людзьмі думка, што адзіным месцам для рэлігіі ёсьць дом і царква, прывяла-б у жах заснавальнікаў амэрыканскай рэспублікі, якія былі глыбока перакананыя, што рэлігія павінна пранікаць усё прыватнае, сямейнае й грамадзкае жыцьцё. Сумны гэта абраз эвалюцыі, якую праходзіць г. зв. мадэрны чалавек — чым далей ён сягае ў міжплянэтныя прасторы, тым цяжэй яму тут на зямлі трымацца звычайнага здаровага сэнсу.

Канчаючы гэты агляд, вернемся на сваё ўласнае дварышча. Сумнае яно й апусьцелае. Сяньня на шырокіх прасторах расьсяленьня нашага народу няма ніводнай беларускай царквы, ніводнага беларускага касьцёлу. — Што там засталося — гэта недабіткі ад бальшавіцкага разгрому дзьвюх калісь магутных комплексаў усходняй і заходняй дзяржаўных цэркваў. Народ наш іх здаўна так і назваў «польскай» і «рускай» верай ды ў гэтых нядвузначных назовах ёсьць менш наіўнасьці, чымся каму можа здавацца, бо яны дакладна выражаюць тыя адвечныя палітычныя мэты, якім прыгаданыя цэрквы заўсёды служылі ды ўсё яшчэ служаць. Паводля «тэалёгіі» гэтых цэркваў, Беларус як такі, ніяк ня можа даступіцца да Ласкі Божае — для гэтага яму неабходна стацца або Палякам або Маскалём. І ці-ж не запраўднае гэта сярэднявякоўе? Ня цяжка зразумець зьбянтэжанасьць гэтых «духаўнікоў», калі ні-з-таго, ні-з-сяго, у канцы травеня 1965-га году ў Заблудаве, на Беласточчыне, зьявілася перад народам Маці Божая і прамовіла пабеларуску... Гэта бязумоўна адразу зьдыскваліфікавала тое велічнае здарэньне ў вачэу як каталіцкай, так і праваслаўнай гіерархіі: яны без найменшага пратэсту дазволілі камуністычным сатрапам расправіцца зь беларускімі сялянамі, якія збудавалі на месцы цудоўнай зьявы часоўню ды на працягу месяца несьлі там варту ў бязупыннай малітве — каталікі й праваслаўныя наперамену. Яшчэ адна ілюстрацыя тае арганічнае ненармальнасьці, якой традыцыйна адзначаюцца абедзьве чужыя цэрквы на беларускіх землях. Усё яшчэ пакутуе ў іх тая самая прымітыўная ідэя, на аўтар якое за мінулыя стагодзьдзі прыгнёту й тэрору былі кінутыя нязьлічоныя мільёны бязьвінных ахвяраў. Згодна тае хітра-мудрае ідэі, можна аднэй рукой сеяць слова Божае, а другой у той-жа час забіваць жывую душу народу Божага.

Як-жа далёка ад гэтай агіднай гіпакрызіі да глыбокага ідэалізму заходніх, а перш за ўсё амэрыканскіх цэркваў, якія вякамі нясуць цяжар місійнай працы сярод дзікіх плямёнаў Афрыкі, Азіі й Паўдзённай Амэрыкі. У гэтай сваёй ахвярнай працы заходнія місіянэры, без найменшай думкі аб сабекарысьці ці нажыве коштам іншых, ня толькі даюць людзям усялякую дапамогу ў жыцьці — матарыяльную, мэдычную, адукацыйную, — але пры гэтым ставяцца вельмі беражна да іхнае радзімае культуры: яны часта дакладна вывучаюць мову плем'я, укладаюць граматыку, вынаходзяць альфабэт, перакладаюць Біблію й іншыя кнігі ды так даслоўна зь нічога ствараюць пісьменства народам, якія паводля свае культуры стаяць на дагістарычнай ступені разьвіцьця. Трэба прасіць-маліць Бога міласьцівага, каб паслаў такіх місіянэраў да нас, у тую не праходную джунглю сярэднявяковай гіпакрызіі, што ўсё яшчэ зарастае нашы родныя прасторы. Яны-б ня толькі ўзяліся за пашырэньне там Эвангельля ў мове народу нашага, але, што яшчэ важней, паказалі-б усім тым адсталым «польскім» і «рускім» царкоўнікам, як выглядае тое Эвангельле на практыцы, як любіць таго «бліжняга» свайго, каб ён прынамся мог весьці дастойнае чалавечае існаваньне.

Вядучы марксыст-тэарэтык французкай камуністычнай партыі Рожэ Гароді нядаўна напісаў кніжку («Ад анафемы да дыялёгу»), у якой удумліва сьцьвярджае, што ў мінулым марксізм атакаваў ня «веру, любоў (бліжняга), асьпірацыі й надзеі» хрысьціян, але тое, што царква была замешаная ў справы такіх сьвецкіх сілаў як капіталізм і манархічныя дзяржавы. Пэўна-ж, усім ведама, што яно было й ёсьць крыху йнакш з тым марксізмам, ды наагул такое шырокасяжнае асьветчаньне вымагала-б карэктывы, калі-б хто хацеў аднесьці яго да нашай сытуацыі. Але нават у гэтай спрошчанай форме яно выражае глыбокую праўду: Калі-б царква непахісна стаяла заўсёды на вышыні свайго вялікага й адказнага заданьня ў грамадзтве, інакш укладалася-б сужыцьцё людзей на гэтай грэшнай плянэце — відавочна, нават марксізм і той прыняў-бы іншыя, больш людзкія формы.

Якой-жа тады мае быць наша беларуская царква ў будучай вольнай беларускай дзяржаве? На гэтае шырокае пытаньне мы зможам даць тут адказ толькі вельмі агульнага характару. З усіх нашых папярэдніх разважаньняў ясна вынікае, што будучая царква наша ня можа быць тыпу тых дзяржаўных цэркваў, якія гістарычна паказалі сябе ў найгоршым сьвятле. Эра такіх цэркваў ужо скончылася. Калі хочам мець у царкве сваёй праўдзівую астою Праўды Божай, яна павінна быць запраўднай народнай царквой, вольнай ад уплыву й дыктату сьвецкай улады. А дзеля гэтага мамэнт палітычнай тэндэнцыі мае быць цалкам і беззваротна выэлімінаваны з рэлігійнага жыцьця. Гэта паставіць рэлігійную акцыю на высокі маральна-этычны ўзровень, запэўніваючы чысьціню рэлігійных пачуцьцяў вернікаў ды так забясьпечваючы на далёкую мэту духовае здароўе адзінцы і ўсяму нашаму народу. Нехта можа спытаць, ці такі ідэалістычны стан рэчаў ёсьць практычна асягальны? Бязумоўна так. У Амэрыцы нешта вельмі блізкае да такой ідыліі існуе ўжо здаўна. Заіснуе яна і ў нас, толькі пад аднэй важнай умовай: пры поўнай свабодзе нашага народу і поўнай незалежнасьці беларускага гаспадарства. У вольнай і незалежнай беларускай дзяржаве царква, адна ці колькі іх, ня можа быць іншай як толькі беларускай па сваёй гіерархіі, абрадзе, справаводзтве і т. д. Гэта проста вынікае з дэфініцыі свабоды й незалежнасьці: тут народ сам сабе гаспадар, што збудуе-створыць сваімі сіламі — гэта народнае, гэта значыць беларускае. Пры такіх умовах мамэнт палітычны з рэлігійнага жыцьця сам па сабе адпадае як нешта лішняе, непатрэбнае. Хіба што ёсьць яўныя ці сукрытыя абмежваньні тае свабоды ці незалежнасьці — а тады радыкальна зьмяняецца ўся справа. Бо ў абставінах няпоўнай свабоды або, яшчэ горш, пры поўнай няволі, як гэта нам сяньня даводзіцца перажываць — палітычны мамэнт з нашага рэлігійнага жыцьця выэлімінаваць ніяк ня ўдасца: бязупыннае вызвольнае змаганьне з ворагам, якое і ёсьць палітычным змаганьнем, на гэта не дазваляе. Нашым сьвятым абавязкам ёсьць ня толькі бараніць ужо здабытыя пазыцыі, як прыходы БАПЦ, нашых гіерархаў, сьвятароў, рэлігійных прадстаўнікоў, нашы школы і т. д., але і ўсімі сіламі старацца здабываць новыя. Вораг-жа, са свайго боку, ня спыніць атаку й намаганьняў разьбіць нас, як доўга ён бачыць хоць найменшыя на гэта шансы. Гэтае, накінутае нам ворагам, змаганьне, якое спыніцца толькі з хвілінай вызваленьня нашага народу і ўсёй беларускай зямлі, і ўводзіць паміма нашай волі ў рэлігійнае жыцьцё палітычныя аспэкты, якіх ніякім чынам нельга пазбыцца. Гэтую рэалістычную рысу нашага існаваньня трэба добра зразумець і яе прызнаваць.

Усё гэта не азначае, што наша царква пры вызвольным змаганьні ў якой-небудзь ступені ёсьць палітычнай установай. У ходзе змаганьня такія закіды будуць нам рабіць. Ня цяжка такія закіды адбіваць, бо хоць наша пазыцыя абаронная, яна ня ёсьць слабая. У вачох усіх прыязных нам народаў царква наша нічым ня розьніцца ад іншых, ды яно так і ёсьць у запраўднасьці. Палітычны мамэнт бачаць у ёй адно тыя, хто гвалтам адмаўляе нам права «людзьмі звацца» і жыць, як людзі жывуць. Вось для гэтай пошасьці беларуская царква ёсьць вялікай перашкодай на іхным шляху да поўнага зьнішчэньня беларускай нацыі, бо царква гэтая заўсёды будзе абараняць душу свайго народу і ягоныя прыродныя правы. Калі справа йдзе пра наш бок, дык трэба падкрэсьліць, што ў гэтым сьвятым змаганьні за праўду й справядлівасьць элемэнт неэтычнасьці а таксама тая традыцыйная доза гіпакрызіі, зусім адсутнічаюць. Вынікае гэта з таго факту, што мы ёсьць бязвіннай ахвярай бандыцкага нападу. Зусім інакш выглядае справа з нашым ворагам, які на нас наступае: яму, бяззумоўна, прыдасца ўвесь накоплены вякамі арсэнал самаабману й жульніцтва, каб апраўдаць перад гуманным мадэрным сьветам жахлівае й бязпрыкладнае народазабойства. Трэба сказаць, што вялікая слабасьць нашага ворага з маральна-этычнага боку намі чамусьці блізу што зусім не выкарыстоўваецца. З гэтым трэба скончыць раз і на заўсёды. Напалеон сказаў, што той, хто адно бароніцца, ніколі ня выграе вайну. Усюды, дзе толькі можна, нам трэба перайсьці ў атаку на ідэйна-маральнай роўніцы. Чым хутчэй вораг усьвядоміць сабе свой маральны заняпад, сваю арганічную нікчэмнасьць і канчальную бязглуздасьць сваіх намаганьняў, тым карацейшай будзе наша няволя, тым менш ахвяраў будзе ў гэтым бязмэтным братазабойстве. Усе знакі паказваюць на тое, што маральнае прабуджэньне расейскага народу ўжо не за гарамі. Голас ахвяраў іхнага перасьледу мала-па-малу становіцца голасам іхнага сумленьня... Таму трэба, каб голас гэты быў чутны ясна і выразна. Голас царквы даходзіць да людзкога сумленьня найхутчэй і пабуджае ў ім найтрывалейшае водгульле. Наша беларуская царква, ува ўсіх ейных формах, павінна ўсьведаміць сабе гэтую сваеасаблівую місійную ролю сваю ў сучасны грозны час, калі паняволены народ наш апынуўся ў такой жудаснай сытуацыі, у якой ён ня толькі ня можа адбівацца, але нават падаць голас пратэсту, каб пачулі іншыя. Коратка кажучы, мы хочам бачыць беларускую царкву праўдзівай выказьніцай народнага сумленьня нашага перад аўтарытэтам Усемагутнага і перад іншымі людзьмі.

П. Вішнеўскі

Пралату д-ру Пятру Татарыновічу 70 год

15-га чэрвеня сёлета Пралату д-ру Пятру Татарыновічу споўнілася 70 год. Рэдакцыя «Бацькаўшчыны» ўважае, што выкажа пачуцьцё ўсёй беларускай эміграцыі, шчыра прывітаўшы Паважанага Юбіляра.

З нагоды 70-годзьдзя Пралата Татарыновіча належылася-б даць агляд ягонай душпастырскай і грамадзкай дзейнасьці. Але мы прабачаемся перад Юбілярам, што гэтага ня робім, бо дзеля гэтага трэба было-б напісаць тамь..

І сапраўды, у асабе Юбіляра мы маем на эміграцыі аднаго з тых волатаў духу, якімі так шчодрая беларуская зямля, але якім няспрыяльныя абставіны так рэдка дазвалялі аддаць да канца запас свае энэргіі й місійнага пакліканьня для служэньня свайму народу.

Нялёгкім быў дасюлешні шлях і ксяндза Татарыновіча. Але ягоная навычэрпная энэргія і вера ў справу, для якое ён ахвяраваўся, перамагалі ўсе цяжкасьці і давалі сілы, каб, калі трэба было, пачынаць нават ўсё нанова.

Ня будзем пералічаць усіх абавязкаў і заслугаў Юбіляра. Прыгадаем толькі, што 21-га студзеня 1964-га году Апостальскі пасад у Рыме, актам Кансыстэрыяльнай Кангрэгацыі назначыў кс. Пралата Татарыновіча, сябру Найвышэйшай Рады для эміграцыі пры тэй-жа Кангрэгацыі, Дырэктарам місіянэраў для эмігрантаў-Беларусаў лацінскага абраду. Дзеючы на гэтым становішчы, Пралат Татарыновіч шмат спрычыніўся да таго, што адмыслова актам Ватыканскіх уладаў беларуская мова была прызнаная годнай для карыстаньня ў Багаслужбах лацінскага абраду.

На працягу гадоў Пралат Татарыновіч вядзе радыяперадачы ў беларускай мове праз Ватыканскае радыё. Ужо 17 год без перапынку ён рэдагуе й выдае беларускі рэлігійны часапіс «Зьніч». Юбіляр апрацаваў беларускі тэкст каталіцкай Багаслужбы. Ён пераклаў на беларускую мову і выдаў асобнай кніжкай Эвангельле, а таксама «Кво вадзіс» Гэнрыка Сенкевіча.

Часам здаецца, што Юбіляр ня ведае стомы. У кожным выпадку, на сямідзесятым годзе жыцьця ён трымаецца так бадзёра, што яму мог-бы пазайздросьціць кожны малады чалавек.

Шчыра жадаем, каб Паважаны Юбіляр адчуваў сябе так добра і ў сто год!

Да 45-ых угодкаў Рыскае ўмовы

Адзін з фактаў, якія ілюструюць крывадушнасьць палітыкі бальшавікоў у дачыненьні да Беларусі — гэта Рыская ўмова імпэрыялістычнай Масквы з шавіністычнай Варшавай з 1921-га году. Гэтай умовай жывое цела Беларусі было парэзана на часткі і кінута на ласку й няласку прагавітых спраўцаў гэтага рабунковага акту.

Мінула ўжо амаль паўстагодзьдзе, але акторы гэтага гвалту да свайго злачынства ўсё яшчэ ня прызнаюцца. Масква, калі часам прыгадвае Рыскую ўмову, намагаецца апраўдацца „палітычнай неабходнасьцяй", зь якой яна павінна была лічыцца быццам і ў імя інтарэсаў беларускага народу.

Ці супадалі гэтыя гандлярскія махінацыі Масквы з інтарэсамі народу? Вось паэтычна ўнятыя пагляды найбольш аўтарытэтных выказьнікаў народнае волі, якіх такімі прызнае й камуністычная Масква, але думкі якіх пра Рыскую ўмову ўпорыста прамоўчвае да сёньня.

Якуб Колас пісаў:

Нас падзялілі — хто? Чужаніцы,
Цёмных дарог махляры.
К чорту іх межы! К д'яблу граніцы!
Нашы тут гоні, бары!

Будзем мы самі гаспадарамі,
Будзем свой скарб ратаваць.
Годзе тэй крыўды! У ногу з братамі
Пойдзем свой край вызваляць!

Усьлед за Коласам выступіў Зьмітрок Бядуля ў сваім вершы «Беларусь»:

Сама, сама адзначыш свае межы,
Без дапамог напрошаных дзядзькоў.
Ты забярэш, што да Цябе належа,
Маці-Беларусь спакон глухіх вякоў.

Пяць год пазьней зарэагаваў і Янка Купала, прысьвячаючы тэме падзелу Беларусі аж чатыры вершы: «На пагранічча», «На Даўгінаўскім гасьцінцы», «У лесе» і «Каб». У першым зь іх Прарок беларускага народу заяўляе:

На пагранічча ціха, сонца,
Хоць, як пруты, напяўшы жылы,
На той і гэты бок нязгодна
Стаяць варожыя дзьве сілы.

У вершы-ж «На Даўгінаўскім гасьцінцы» Купала з абурэньнем кажа:

Як сон нэзбытай абяцанкі...
Заціхнуў шлях, як птах зімой,
Цяпер даўгінаўскай фурманкі
Ты не спаткаеш, браце мой!

Ты не спаткаеш СТУЛЬ суседа,
А мо' й матулі з вас які...
Былі сваімі у шчасьці, ў бедах, —
Цяпер чужыя чужакі.

Ды ані вестачкі адтуля,
І нібы сам адтуль далей,
Адно пачуеш, як зязюля
Кукуе ТАМ, як і даўней.

А воўк завые — адгалоскі
Лятуць сюды, калі дзень ціх,
Як-бы і воўк АДГЭТУЛЬ вёскі
Забыць ня можа там — у іх.

Для птушкі вольнай і для зьвера,
Як і для думкі — ўвесь ім сьвет!
Для іх ня ўпішаш на паперы
Ні меж гранічных, ні пікет.

А ну, мой косю!
Што там?
пустка...
Вярні з гасьцінца ў бок гужом!
Бо далей — «пропуск», і... «пшэпустка»
Стань Разымблюм;
Акопы ўжо!

А ў алегарычным вершы «У лесе» Янка Купала ў вобразе дзяўчыны падае малюнак Беларусі падзеленай на часьці ейнымі хціўвымі суседзямі:

На памяць мне прыйшла дзяўчына, —
Скажу тутэйшая яна, —
І здарылася зь ёй прычына,
Прычына жудкая адна:

Кашульку ёй зьнялі ў няшчасьці —
Суседзі, а ня іншы хто —
І падзялілі ўсю на часьці,
Як-бы дзяліць ня мелі што...

І ўрэшце, у вершы «Каб» Купала праклінае:

Каб таго парвала
З сэрцам на тры часьці
І зьвяр'ё збрылося
Мяса параскрасьці, —

Хто быў прычыніўся
Нашаму падзелу,
На кускі парваўшы
Маці роднай цела.

Як бачым, правадыры беларускага нацыянальнага адраджэньня выразна акрэсьлілі сваё становішча адносна гандляваньня чужынцамі нашымі землямі. Яны далучыліся да пратэсту ўсяго беларускага народу супраць аднаго з найвялікшых гвалтаў над нашай Бацькаўшчынай — Рыскага Трактату.

Звычайна камуністычны рэжым на Беларусі любіць адзначаць розныя ўгодкі, важнейшыя падзеі і даты. Ніколі аднак не сьвяткаваў ён гадавіны падпісаньня Рыскай Умовы. А гэта таму, што яна кампрамітуе савецкі ўрад, выяўляе ілжывасьць кампартыі ў нацыянальным пытаньні і двудушнасьць галасьлівых лёзунгаў пра правa народаў на самавызначэньне. Рыскі Трактат бо зьбівае цьверджаньні савецкай прапаганды аб тым, што бальшавіцкая партыя й савецкая Расея былі абаронцамі прыродных правоў беларускага народу. Як паказала гісторыя першае паловы нашага стагодзьдзя, бальшавікі заўсёды былі найбольшымі ворагамі беларускага народу. Спачатку іхняя палітыка адносна Беларусі характарызавалася поўнай нэгацыяй беларускага нацыянальнага пытаньня. Гэтая нэгацыя праявілася была яшчэ ў дарэвалюцыйнай палітыцы бальшавізму і ў самога Леніна, які выступаў супраць падзелу расейскае імпэрыі. Пава-

(Заканчэньне на 8-ай бач.)

Рэха сьвяткаваньня 48-ых угодкаў Акту 25-га Сакавіка

Дэлегацыя БАЗА ў віцэ-прэзыдэнта ЗША Губэрта Г. Гамфры.

Справа ад Віцэ-Прэзыдэнта: старшыня Галоўнай Управы БАЗА інж. Мікалай Гарошка і праф. Барыс Кіт; зьлева ад Уладыкі Васіля: Капэлян Сэнату Дастойны Фрэдэрык Браўн Гаррыс і рэфэрэнт вонкавых дачыненьняў БАЗА д-р Станіслаў Станкевіч

Сёлета, як і ў папярэднія гады, беларуская эміграцыя прадэманстравала сваю вернасьць ідэі дзяржаўнай незалежнасьці Беларусі, правёўшы ўва ўсіх сваіх асяродках урачыстае адзначэньне ўгодкаў Акту 25-га сакавіка. Адданасьць Беларусаў на эміграцыі ідэі дзяржаўнай незалежнасьці свае Бацькаўшчыны не застаецца незаўважанай і сярод грамадзкасьці народаў Захаду. На прыкладзе эміграцыі гэтая грамадзкасьць бачыць, што зьяўляецца галоўным у духовым імкненьні Беларуса ня толькі ў выгнаньні, але і ў краі ягоных бацькоў.

Ніжэй падаем агляд сёлетніх Сакавіковых урачыстасьцяў у розных краінах і гарадох. Пра сьвяткаваньні ў асяродках, зь якіх «Б-на» не атрымала адмысловых справаздачаў, паінфармуем коратка на падставе вестак з іншых газэтаў і часапісаў.

У ЗША

З нагоды 48-ых угодкаў абвешчаньня незалежнасьці Беларусі дэлегацыя Беларусаў Амэрыкі наведала Вашынгтон. 25-га сакавіка адмысловай малітвай архіяпіскап БАП Царквы Уладыка Васіль адкрыў сэсію Сэнату ЗША, якому ён быў прадстаўлены Віцэ-Прэзыдэнтам ЗША Губэртам Гэмфры.

Пасьля малітвы беларуская дэлегацыя ў складзе Уладыкі Васіля, старшыні Галоўнай Управы БАЗА інж. Мікалая Гарошкі, рэфэрэнта вонкавых дачыненьняў Галоўнай Управы БАЗА д-ра Станіслава Станкевіча й праф. Барыса Кіта была прынятая Віцэ-Прэзыдэнтам Губэртам Г. Гэмфры ў прысутнасьці лідэра Дэмакратычнай фракцыі Сэнату сэнатара Майк Мансфільда з Мантаны й лідэра Рэспубліканскай фракцыі сэнатара Эвэрэт Дэрксэна зь Іліной. Пасьля супольнага сфатаграфаваньня, беларуская дэлегацыя, з даручэньня сэнатара Джакаб Джэвітса, ягоным асыстэнтам д-рам Лісьлі Гэльбам была запрошаная ў рэстаран для сэнатараў на Капітолі на абед.

З гэтай-жа прычыны, але яшчэ 7-га сакавіка, адмысловай малітвай адкрыў сэсію Палаты Рэпрэзэнтантаў амэрыканскага Кангрэсу беларускі каталіцкі сьвятар ксёндз Міхал Урбановіч. Дэлегацыя Беларуска-Амэрыканскага Задзіночаньня ў складзе кс. Урбановіча, рэфэрэнта вонкавых дачыненьняў БАЗА д-ра Ст. Станкевіча й праф. Барыса Кіта перад малітвай прыняў сьпікер Палаты кангрэсмэн із штату Масачусэтс Джон Мэк Кормак. Пасьля малітвы й супольнага сфатаграфаваньня, беларускую дэлегацыю запрасіў кангрэсмэн Джон Дынгель на супольны абед на Капітолі. Гэтая нагода была выкарыстаная дзеля паінфармаваньня кангрэсмэна пра беларускія нацыянальна-вызвольныя праблемы і абмеркаваньня далейшага супрацоўніцтва зь ім.

Сябры амэрыканскага Кангрэсу пра беларускія справы паінфармаваныя ўжо нядрэнна. Пра гэта сьветчыць тое, што з нагоды 25-га Сакавіка сёлета ў Кангрэсе выступілі з прамовамі каля сарака кангрэсмэнаў. Яны выказвалі свае сымпатыі й маральную падтрымку беларускаму народу ў ягоным гераічным змаганьні за сваю свабоду й незалежнасьць. Беларусы могуць цешыцца, што маюць у Амэрыцы столькі выдатных прыяцеляў.

НЬЮ ЁРК

Сьвяткаваньне 48-ых угодкаў абвешчаньня дзяржаўнай Незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі адбылося ў Нью Ёрку ў нядзелю 27 сакавіка. Было яно зладжанае супольна Галоўнай Управай Беларуска-Амэрыканскага Задзіночаньня, Нью-ёркаўскай Акругай БАЗА, Аддзелам БАЗА ў Нью-Джэрзі й Аддзелам БАЗА ў Гэмпстэд, штату Нью Ёрк.

У Катэдральным Саборы БАПЦарквы сьв. Кірылы Тураўскага ў Брукліне адбылася Божая Служба й малебен за Беларускі Народ і ягонае вызваленьне, адпраўленыя Уладыкам Васілём. У часе малебну Уладыка Васіль сказаў вельмі прыгожае й глыбака патрыятычнае казаньне.

Папаўдні ў залі гатэлю Білтмор на Мангэтэне распачалася ўрачыстая Акадэмія, якую адкрыў старшыня Галоўнай Управы БАЗА інж. Мікалай Гарошка. Пасьля прапяяньня амэрыканскага нацыянальнага гімну сп-няй Лізай Маркоўскай і малітвы Архіяпіскапа БАП Царквы Васіля, якую ён два дні перад гэтым чытаў у Сэнаце ЗША, слова ўзяў кангрэсмэн із штату Нью Джэрзі Паўла Крэбс (ад Дэмакратычнай партыі). У гарачых словах ён выказаў прызнаньне Беларускаму Народу, які, не зважаючы на вялізарныя ахвяры, наважана вядзе змаганьне супраць камунізму за сваё вызваленьне, даючы гэтым узорны прыклад усім народам сьвету, загрожаным камунізмам.

Другім амэрыканскім прамоўцам быў кангрэсмэн Сэймур Гальпэрн із штату Нью Ёрк (ад Рэспубліканскай партыі). У сваёй доўгай і грунтоўнай прамове ён даў глыбокі й унікліві аналіз праступнай існасьці камунізму, вельмі правільна нарысаваў усе тыя беды, што цэрпіць ад расейскага камунізму Беларускі Народ, ды выказаў цьвёрдую веру ў тое, што ў сваім супраціве й змаганьні ён пераможа. Кангрэсмэн Гальпэрн зьдзівіў слухачоў дакладным веданьнем палажэньня ў БССР, асабліва савецкай палітыкі русыфікацыі. Ён падаваў ня толькі агульныя мамэнты русыфікацыйнай палітыкі ў БССР і супраціву ёй нацыянальнай інтэлігэнцыі, але й ілюстраваў свае цьверджаньні малаведамымі тут канкрэтнымі фактамі, узятымі зь беларускай савецкай прэсы.

Мэр гораду Нью Ёрк Джон Ліндзі, ня могучы прыбыць асабіста, выдэлегаваў на Акадэмію свайго асыстэнта Канстанціна Сідамона Арыстафа, які ад ягонага імя у кароткай промове прывітаў прысутных і прачытаў праклямацыю мэра Ліндзі пра абвешчаньне дня 25 сакавіка Днём Незалежнасьці Беларусі ў горадзе Нью Ёрку.

Тут-жа былі прачытаныя прысланыя на адрыс Галоўнай Управы БАЗА праклямацыі губэрнатара штату Нью Ёрк Нальсана Рокфэлера й губэрнатара штату Пэнсыльванія Вільяма Скрэнтана пра абвешчаньне ў гэтых штатах Дня Беларускай Незазалежнасьці. Далей былі прачытаныя такія-ж праклямацыі губэрнатара штату Нью Джэрзі Рычарда Гюса, мэра гораду Нью Брансьвік Чэстэр Паўлюса й мэра гораду Саўт Рывэр Тэодора Апэлбі, штату Нью Джэрзі, якія былі ўручаныя Управе Аддзелу БАЗА ў Нью Джэрзі. Наапошку была прачытаная такая-ж праклямацыя старшыні каўнты (павету) Нассаў А. Нікэрсона, якая ім асабіста была ўручаная управе Аддзелу БАЗА ў Гэмпстэд.

Ад беларускага грамадзтва на Акадэміі прамаўлялі старшыня Галоўнай Управы БАЗА інж. М. Гарошка паангельску й сябра Галоўнай Управы БАЗА д-р С. Станкевіч, пабеларуску.

Пасьля гэтага прысутныя на сьвяткаваньні старшыні й прадстаўнікі іншанацыянальных цэнтраў і арганізацыяў выступалі з прывітальнымі прамовамі.

Апрача прывітальных прамоваў, былі прачытаныя й некаторыя з цэлага мноства прысланых пісьмовых прывітаньняў і тэлеграмаў. Спачатку было прачытанае пісьмовае прывітаньне Прэзыдэнта Рады БНР Міколы Абрамчыка.

На адрас Галоўнай Управы БАЗА было прыслана звыш пяцідзесяці прывітальных лістоў і тэлеграмаў ад кангрэсмэнаў з розных штатаў Амэрыкі. Пасьля гэтага былі прачытаныя прывітаньні ад іншанацыянальных арганізацыяў і прадстаўнікоў.

Афіцыйная частка Акадэміі перапляталася багатай беларускай мастацкай праграмай, якую выконвалі мастацкія сілы Беларусаў Нью Ёрку.

На заканчэньне ўрачыстасьці была прынятая рэзалюцыя.

НЬЮ ДЖЭРЗІ

Сьвята незалежнасьці адбылося тут у нядзелю 3 красавіка: багаслужба ў царкве Жыровіцкае Божае Маці ў Нью Брансвіку і ўрачысты сход з мастацкай праграмай у Саўт-Рывэры.

Губэрнатар штату Рычард Гюз, а таксама мэры гарадоў Нью Брансвіку і Саўт-Рывэру абвесьцілі былі дзень 25-га сакавіка Днём Беларускай Незалежнасьці. У дзень 25-га сакавіка ў прысутнасьці мэра Апэлбі ў Саўт Рывэры і заступніка мэра Паўлюса ў Нью Брансвіку ды беларускіх дэлегацыяў БАЗА й Царкоўнае Рады адбылася ўрачыстасьць узьняцьця амэрыканскага й беларускага сьцягоў.

Сьвяточны сход адбыўся ў саўтрывэрскай залі «Лібэрты Гол». Мгр. П. Маньхоўскі выступіў з дакладам паангельску пра справу беларускае незалежнасьці. Даклад у беларускай мове прачытаў д-р Ул. Бакуновіч.

Была наладжаная таксама мастацкая праграма.

ЧЫКАГА

Тут урачыстасьці адбыліся 27-га сакавіка ў памешканьні Беларускага Культурна-Рэлігійнага Цэнтру. Перад Акадэміяй а. Я. Тарасэвіч адслужыў малебен за беларускі народ. На Акадэміі, у перапоўненай залі Беларускага Цэнтру, рэфэрат прачытала Вера Рамук. Праклямацыі губэрнатара штату і мэра гораду, якімі дзень 25-га сакавіка абвяшчаўся Днём Беларускай Незалежнасьці, прачытаў д-р В. Рамук. З патрыятычнымі словамі выступілі мгр. Вацлаў Пануцэвіч і а. Я. Тарасэвіч. Прамаўлялі таксама прадстаўнікі нашых суседзяў. У мастацкай частцы ўрачыстасьці бралі ўдзел кампазытар прафэсар Мікола Куліковіч, сьпявачкі Надзея Градэ й Анна Брушкевіч, і мясцовая беларуская моладзь.

21-га сакавіка прадстаўнікі ўсіх беларускіх арганізацыяў у Чыкага зложылі візыт бургомістру места. Пра сьвяткаваньне было таксама загадзя паведамлена ўва ўсёй іншамоўнай прэсе Чыкага, а таксама ў радыёвых перадачах.

Беларусы з Беларуска-Амэрыканскай Нацыянальнай Рады ў Чыкага ладзілі сьвяточную акадэмію таго-ж дня. Старшыня БАНРады сп. В. Пунтус, які выступіў з прывітальным словам на сьвяткаваньні ў Беларускім Культурна-Рэлігійным Цэнтры, заклікаў, каб у наступным годзе 25-га Сакавіка адзначаць супольна.

Беларускія дзяўчаты: Ліда Каралюк, Габрыеля Богдан і Маня Жызьнеўская уручаюць Бурмістру гораду Чыкага Рычарду Й. Дэйлі букет кветак у нацыянальных колерах з нагоды праклямаваньня ім дня 25 сакавіка Днём Незалежнасьці Беларусі

КЛІЎЛЕНД

За колькі дзён да сакавіковых урачыстасьцяў дзьве найбольшых англамоўныя кліўлендзкія газэты двойчы зьмяшчалі паведамленьне, што ў нядзелю 27-га сакавіка Беларусы Кліўленду адзначаць 48-ыя ўгодкі абвешчаньня незалежнасьці Беларускае Народнае Рэспублікі.

27-га сакавіка раніцай вялікі пляц пры мясцовай беларускай царкве ня мог зьмясьціць усіх самаходаў, на якіх Беларусы прыбылі на малебен, а пасьля абеду вялікая парафіяльная заля не магла зьмясьціць усіх, што прыбылі на ўрачыстую Акадэмію. Адным з прамоўцаў выступіў на ўрачыстасьці кангрэсмэн М. Фіен. Ён, між іншага, гаварыў:

«Беларусь мае ўсе правы, нароўні зь іншымі народамі, кіраваць сваім лёсам, і можна спадзявацца, што раней ці пазьней цёмны прывід камунізму зьнікне спанад сьвятой беларускай зямлі.»

Сёлета кліўлендцы далі асабліва багатую мастацкую праграму.

Як і ў бальшыні іншых гарадоў, урачыстасьці закончыліся супольным пачастункам.

ЛЁС АНДЖЭЛЕС

Тут сьвяткаваньне было наладжана супольна мясцовымі аддзеламі БАЗА і БККА. Былі атрыманыя прывітаньні ад афіцыйных прадстаўнікоў уладаў Каліфорніі. Зьместоўны рэфэрат пра Акт 25-га Сакавіка прачытаў сп. Л. Бруцкі. У мастацкай частцы нашай было выступленьне вучаніцаў Беларускае школы.

Супольнае сьвяткаваньне сьветчыла аб здаровым павароце мясцовых Беларусаў у бок цясьнейшай нацыянальнай салідарнасьці й мацнейшага адзінства ў працы.

ДЭТРОЙТ

Аддзел БАЗА ў Дэтройце сьвяткаваньне ўгодкаў 25-га Сакавіка ладзіў сёлета 3-га красавіка. Урачыстасьці прайшлі на высокім арганізацыйным узроўні. Даклад прачытаў мгр. Васіль Пляскач. Д-р Язэп Сажыч пазнаёміў прысутных із зьместам Звароту Прэзыдэнта Рады БНР.

ГЭМПСТЭД

Зарганізаваны ўсяго тры месяцы таму Аддзел БАЗА ў Гэмпстэд на Лёнг Айленд у Штаце Нью Ёрк, ужо здолеў прыгожа выказацца сваёй дзейнасьцяй. Старшыня павету Нассаў прыняў дэлегацыю гэтага Аддзелу і ў ейнай прысутнасьці падпісаў праклямацыю, якой дзень 25-га сакавіка абвяшчаўся ў павеце Днём Беларускай Незалежнасьці. Пра гэта было паведамлена ў газэтах. Быў зьмешчаны таксама здымак, які паказваў акт падпісаньня праклямацыі.

У АНГЕЛЬШЧЫНЕ
ЛЁНДАН

Сьвяткаваньне 48-ых угодкаў абвешчаньня незалежнасьці Беларусі адбылося ў Лёндане ў нядзелю 27-га сакавіка.

Раніцою адбыліся Багаслужбы ў каталіцкай і праваслаўнай цэрквах, адслужаныя а. А. Надсонам і а. Прат. Тарановічам.

Папаўдні ў Беларускім Доме адбылася ўрачыстая акадэмія. Даклад прачытаў Старшыня Лёнданскага Аддзелу ЗБВБ сп. П. Навара. Гэты даклад быў цікавы тым, што ў ім былі разгледжаны ня толькі сам Акт 25-га Сакавіка, але была зробленая спроба падсумаваньня вынікаў гэтага Акту ў беларускім нацыянальным жыцьці на працягу 48 год ад часу ягонага абвешчаньня.

Ангельская паэтэса Вера Рыч зрабіла кароткі даклад паангельску і дала праграму зь ейных новых перакладаў беларускай паэзіі ў ангельскую мову.

Хор вучняў школы сьв. Кірылы Тураўскага выступіў з праграмай беларускіх песьняў і дэклямацыяў.

БРАДФАРД

Сьвяткаваньне 48-ых угодкаў абвешчаньня Незалежнасьці Беларусі ў Брадфардзе распачалося раніцай Багаслужбай у беларускай капліцы сьв. Спаса, якую адправіў настаяцель тамтэйшай парахвіі а. Янка Абабурка й сказаў патрыятычнае казаньне.

Папаўдні адбылася ўрачыстая Акадэмія, якую адкрыў старшыня Аддзелу ЗБВБ у Брадфардзе сп. Янка Калбаса. Сакавіковыя прывітаньні ад беларускіх арганізацыяў і мясцовага Аддзелу Саюзу Украінцаў у Вялікабрытаніі прачытаў сакратар Аддзелу ЗБВБ сп. С. Мак. Ад Вольных Казакаў на Чужыне вітаў Беларусаў палкоўнік Д. Каралькоў. З прывітаньнем ад Галоўнай Управы ЗБВБ у Лёндане выступіў ейны сакратар сп. А. Лашук.

НОТЫНГАМ

У нядзелю 27 сакавіка Беларусы гораду Нотынгам ладзілі сьвяткаваньне ўгодкаў абвешчаньня Незалежнасьці Беларусі.

Раніцай адбылася Божая Служба ў БАПЦаркве, якую мясцовыя Беларусы два гады таму самі аднавілі для сабскага карыстаньня. Пасьля малебну за Беларусь і патрыятычнага казаньня а. Янкі Абабуркі, прысутныя пераехалі з царквы ў памешканьне Украінскага Грамадзкага Клюбу, каб праслухаць рэфэрат і мастацкі мантаж, прысьвечаны Акту 25 Сакавіка.

Акадэмію адкрыў сп. Янка Бунчук і прачытаў прысланыя прывітаньні ад іншых арганізацыяў. Асабіста віталі ізь сьвятам Незалежнасьці сп. Юрка Хахолка зь Лідс і сп. Міхась Баяроўскі – старшыня Аддзелу ЗБВБ у Бірмінгам.

Добра апрацаваны рэфэрат прачытаў сп. Уладзімер Капач.

БІРМІНГАМ

Тут Беларусы адзначылі сваё нацыянальнае сьвята 17-га красавіка. Як звычайна, сьвяткаваньне пачалося Багаслужбай, якую адправіў а. Янка Абабурка.

На ўрачыстым паседжаньні даклад на тэму дня прачытаў сп. А. Лашук.

Пасьля адбыліся перавыбары Ўправы Аддзелу ЗБВБ і мясцовай Царкоўнай Рады БАПЦ.

Ў АЎСТРАЛІІ
СЫДНЭЙ

26-га сакавіка сёлета сябры Беларускага Аб'еднаньня ў Новай Паўдзённай Валіі ўрачыста сьвяткавалі 48-ыя ўгодкі Абвешчаньня Незалежнасьці Беларусі.

Сьвяткаваньне адчыніў старшыня Аб'еднаньня інж. М. Каранеўскі. Рэфэрат

(Заканчэньне на 8-ай бач.)

Сьвяткаваньне 25-га Сакавіка

на гістарычную тэму, ілюстраваны вершамі нашых паэтаў, прачытала сп-ня А. Каранеўская. Пасьля рэфэрату сп. А. Смаль прадэклямаваў два вершы Янкі Купалы, а д-р Я. Малецкі зрабіў агляд апошніх падзеяў у сьвеце й на бацькаўшчыне. Сьвяткаваньне скончылася адсьпяваньнем беларускага нацыянальнага гімну. А тады — усе прысутныя былі запрошаныя на традыцыйную ўжо тутака бяседу, што працягнулася колькі гадзінаў. У часе бяседы быў праведзены збор дабраахвотных ахвяраў на патрэбы БНР.

МЭЛЬБУРН

Беларусы Мэльбурну адзначалі 48-я ўгодкі Сакавіковага Акту ў нядзелю 27-га сакавіка. Як і папярэднімі гадамі, арганізатарам сьвяткаваньня быў Беларускі Камітэт у Вікторыі.

Урачыстая Сакавіковая акадэмія была папярэджаная багаслужбамі з малебнамі за Беларусь у дзьвёх Мэльбурнскіх сьвятынях: у Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай царкве ў Паўночным Мэльбурне, і ў Беларускай Праваслаўнай царкве ў Саўт Альбанс.

Акадэмію адчыніў старшыня Беларускага Камітэту ў Вікторыі. Пасьля адсьпяваньня аўстралійскага нацыянальнага гімну мяшаным хорам пад кіраўніцтвам сп. П. Мікуліча, сп. М. Нікан прачытаў даклад на тэму змаганьня беларускага народу за сваю незалежнасьць, зьвязаўшы яго з праблемамі беларускае эміграцыі ў Аўстраліі. Памяць змагароў за Беларусь была ўшанаваная часінаю цішыні.

ФРАНЦЫЯ (КРЭЗО)

Сэкцыя Аб'еднаньня Беларускіх Работнікаў у Фрацыі 48-ыя ўгодкі Акту 25-га Сакавіка адзначала ў нядзелю 27-га сакавіка. Айцец Архімандрыт Леў Гарошка меў Службу Божую і сказаў прынагоднае казаньне.

Папаўдні ў прыходзкай залі сябры сэкцыі й госьці сабраліся на ўрачыстую акадэмію. Адкрыў яе старшыня сэкцыі. Пасьля таго, як быў праслуханы рэлігійны гімн з кружэлак, ён прачытаў даклад на тэму дня і перадаў слова а. Архімандрыту Гарошку. Айцец Гарошка падзяліўся з прысутнымі навінамі зь беларускага жыцьця на сьвеце і заклікаў усіх трымацца заўсёды разам. Афіцыйная частка была закончаная нацыянальным гімнам. Усе пажадалі сабе спаткацца зноў у наступным годзе.

НЯМЕЧЧЫНА (МЮНХЭН)

Беларусы Мюнхэну чарговыя ўгодкі абвешчаньня незалежнасьці Беларусі адзначылі традыцыйным сходам. Паседжаньне адкрыў уступным словам сэньёр беларускай мюнхэнскай калёніі С. Кабыш. Быў прачытаны зварот Прэзыдэнта Рады БНР М. Абрамчыка з нагоды ўгодкаў Акту 25-га Сакавіка. Пасьля адбылося абмеркаваньне найнавейшых падзеяў на Бацькаўшчыне і ў сьвеце і магчымасьці далейшай дзейнасьці беларускай эміграцыі ў сучасных палітычных абставінах. Было пастаноўлена шырэй адзначыць у Нямеччыне 50-ыя ўгодкі Акту незалежнасьці.

Да 45-ых угодкаў Рыскае ўмовы

(Заканчэньне з бач. 6)

рот у палітыцы Масквы ў дачыненьні да Беларусі пасьля 1921 году быў выкліканы не жаданьнем бальшавікоў увесьці ў жыцьцё свае лёзунгі, а рэальнасьцяй існаваньня беларускай праблемы, спрычыненай шпаркім ростам і сілай беларускага нацыянальнага руху, дзейнасьцяй БНР і антыбальшавіцкімі паўстаньнямі.

Але вернемся да самой Рыскай Умовы і да тых падзеяў, якія давялі да падзелу Беларусі паміж Савецкай Расеяй і Польшчай. Канец 1919 году. Польска-савецкая лінія фронту праходзіць уздоўж Дзьвіны й Бярэзіны. Каб справіцца зь белымі арміямі Дзянікіна, Калчака і Врангеля бальшавікі хочуць замірэньня на заходнім фронце. Яны гатовы падпісаць мір з Палякамі і ўстанавіць мяжу на ўспомненай лініі. Палякі аднак ставяцца да гэтага адмоўна, бо ўважаюць, што заіснаваў спрыяльны час, каб зьдзейсьніць свае імпэрыялістычныя лятуценьні і ўстанавіць мяжу з 1772 году. Пілсудзкі дамаўляецца з Дырэктарыятам Украінскай Народнай Рэспублікі аб супольным вызваленьні Украіны ад бальшавікоў. 7-га траўня 1920 г. польска-украінскія арміі займаюць Кіеў. Але ўжо праз некалькі дзён Чырвоная Армія пачынае вялікі наступ у раёне Барысава. У пачатку ліпеня 1920 году бальшавікі знаходзяцца ўжо на лініі з 1793 году. Польшча ня мае іншага выхаду, як шукаць помачы на Захадзе для пасярэдніцтва ў заключэньні міру з Расеяй. 11 ліпеня Лёрд Кэрзон высылае ўльтыматыўную ноту Савецкай Расеі прапануючы спыненьне Чырвонай Арміі на дэмаркацыйнай лініі, прынятай Найвышэйшай Альянцкай Радай у канцы 1919 году. Саветы адкідаюць аднак гэтую ноту. Цяпер яны ўжо не сьпяшаюцца з замірэньнем. Палажэньне польскага ўраду становіцца крытычным і ён гатоў на прыняцьце савецкіх умоваў. 14-га жніўня 1920 году, два дні перад савецкай паразкай над Віслай, польская дэлегацыя выяжджае ў Менск на перамовы.

У першай стадыі перамоваў, калі бальшавікі былі пад Варшавай, яны дамагаліся, між іншым, установіць граніцу на змадыфіканавай у карысьць Польшчы Лініі Кэрзона. Але ў меру пасоўваньня польскай арміі на ўсход — вымаганьні Масквы станавіліся меншымі. 21 верасьня 1920 году перамовы пераносяцца ў Рыгу. Урэшце 12 кастрычніка падпісваецца тымчасовая мірная ўмова, якая 18-га сакавіка 1921 году пацьвярджаецца абодвума бакамі і ўстанаўліваецца канчатковы падзел Беларусі на «ўсходнюю» й «заходнюю». Неабходна адзначыць, што да перамоваў у Рызе недапусьцілі нават дэлегацыі БССР! Такім чынам, Рыская мяжа была творам выключна польска-савецка-расейскім, накінутым сілаю і супраць волі беларускага народу. Гістарычная спрэчка паміж двума імпэрыялізмамі была вырашана за кошт Беларусі, беларускага народу.

В. С.

Беларускі вечар у Братыславе

23-га красавіка г. г. ў сталіцы Славаччыны Братыславе адбыўся «Вечар сучаснай беларускай літаратуры». З уводным словам аб сучаснай беларускай літаратуры выступіў прафэсар праскага ўнівэрсытэту Вацлаў Жыдліцкі. Затым адбыўся канцэрт беларускай песьні ў выкананьні Міхася Забэйды-Сумніцкага. Сьпявак выканаў 12 песьняў на словы беларускіх паэтаў (Купалы, Гурло, Русака, Багдановіча, Глебкі, Бядулі, Танка й Машары), а таксама 12 беларускіх народных песьняў у апрацоўцы беларускіх кампазытараў (Туранкова, Грэчанінава, Пэка, Галкоўскага й Шчаглова). На гэтым вечары чэхаславацкія артысты чыталі таксама беларускія вершы й прозу. Вечар прайшоў з вялікім посьпехам. Між іншым, Міхась Забэйда атрымаў запросіны й на наступны год.

Паводля Беластоцкай «Нівы»

ДА ЎВАГІ НАШЫХ ПРАДСТАЎНІКОЎ!

Выручаныя грошы за «Запісы» просіцца перасылаць на наступнае конто:

Weißruthenisches Institut
Bayerische-Hypotheken- u. Wechsel-Bank
München, K-to Nr. 377612

У Таронта (Канада)

Беларусы Таронта й ваколіц адзначылі 48-я ўгодкі абвешчаньня незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі ў нядзелю 27-га сакавіка. Раніцай былі адслужаныя ўрачыстыя багаслужбы ў беларускіх цэрквах св. Кірылы Тураўскага й сьв. Ефрасіні Полацкай, а папаўдні адбылася ўрачыстая акадэмія, арганізаваная Каардынацыйным Камітэтам Беларусаў Канады.

Народу было шмат, папрыходзілі людзі з розных груповак і арганізацыяў. Можна было пабачыць старэнькіх жанчын з хустачкамі падвязанымі пад бараду, як і калісь на Беларусі, старых мужчын, маладзіц, мужчын у сіле веку, моладзь у нацыянальных касьцюмах, ды дзяцей рознага веку. Некаторыя з іх, седзячы ў матчыным прыполе заядла канкуравалі з дакладчыкам ці артыстымі.

Заля была вялікая, нанялі яе ў славакаў. На сцэне на цёмным фоне вольна зьвісаў бел-чырвона-белы сьцяг, а на ім красавалася Пагоня. На авансцэне па баках таксама стаялі два нацыянальныя сьцягі. З стала зьвісаў тканы беларускім узорам яшчэ на бацькаўшчыне ручнік. Пры дзьвярох чатыры дзяўчынкі ў нацыянальных касьцюмах і з вяночкамі на галаве — Алеся, Эва і дзьве Крыстыны прышпілялі прыходзячым у залю нацыянальныя сьцяжкі.

Адчыніў акадэмію д-р В. Жук-Грышкевіч — старшыня Каардынацыйнага Камітэту Беларусаў Канады. Ад імя ККБК ён прывітаў гасьцей і суродзічаў, падзякаваў ім за ўдзел у сьвяткаваьні, ды коратка паясьніў значэньне Акту 25-га Сакавіка. Тады ён папрасіў сп. М. Кухарчыка — сакратара ККБК — узяць функцыю канфэрэнсьера.

Даклад меў д-р Б. Рагуля. Ён гаварыў паангельску й пабеларуску. Паангельску ён гаварыў да канадыйскіх гасьцей, ды да тае часткі пакрыўджанае лёсам беларускае моладзі, якая ўжо ў другім пакаленьні пазбаўлена была прывілею веданьня беларускае мовы.

Пасьля прывітаньня гасьцей, якіх было нямала, пачалася мастацкая частка акадэміі. Яна амаль выключна належала да моладзі. Моладзь танцавала Крыжачок ды завіхрастую Лявоніху, іграла беларускія й клясычныя творы на піяніне, дэклямавала. Танцавалі пад кіраўніцтвам сп. Б. Кіркі: Ірэна Беразоўская, Ванда Крыванос, Крыстына Цялеш, Рыта Цялеш, Юлія Бэрн, Валя Наўгародзкая, Язэп Высоцкі, Язэп Пітушка малодшы, Валодзя Філяновіч, Валодзя Барановіч, Здзіслаў Крыванос, Тамаш Кулеш. Танцавала солё Рагнеда Рагуля. Да народных танцаў ігралі: сп. сп. М. Ганько, М. Парадоўскі й Я. Мятла. На піяніне йгралі: Алеся Сладкоўская, Валя Навіцкая й Паўлюк Пашкевіч. Дэклямаваў верш Янкі Купалы «Жар ня згас» Язэп Пітушка малодшы. Ён меў добрую дыкцыю й прыгожую беларускую вымову.

З дарослых у мастацкай частцы праграмы бралі ўдзел: сп. Я. Мятла, які прыехаў на сьвяткаваньне аж з Садбуры, каля 300 міль ад Таронта, цешыў слухачоў ігрой на цымбалах, а д-р Р. Жук-Грышкевіч навеяла настальгію на тых беларусаў, што

«...душой адпачываюць
Як вокам мысьлі азіраюць
Цябе, мой луг, і бераг родны,
Дзе льецца Нёман срэбнаводны...»,

якія яшчэ сёньня сумуюць за тым полем.

«Дзе жыта хараша гайдалась,
Дзе рос авёс, ячмень і грэчка,
Было утульнае гнязьдзечка...»

Яна рэцытавала вынятак з Новай Зямлі» Якуба Коласа «Мой родны кут...»

На заканчэньне адсьпявалі «Мы выйдзем шчыльнымі радамі...»

Што нам даюць сьвяткаваньні 25-га Сакавіка? — Сілу й пераканаьне, што кажны з нас, дзе бы ён ня быў, можа й мае абавязак увесьці свой, хай і сьціплы, уклад у пракладаньне шляху да незалежнасьці Беларусі.

Р. Ж.-Г.

Фэльетон

Сумны лёс пэнсіянэрскае каровы

Вы. Паважаныя чытачы, асабліва зь сельскіх мясцовасьцяў, самі ведаеце, якія сумныя вочы маюць каровы. Праўда, у адных менш сумныя, у іншых больш. Але, калі да каровінага прыроджанага суму даходзяць яшчэ клопаты пра заўтрашні дзень, дык глянеш у вочы такой карове, і... хоць ты сам сумуй.

Сымонава «Красуля» з саўгасу «Парычы» ўжо зраніцы мела нейкае несамавітае прачуцьцё. Вечарам, ідучы з пашы, яна цягнулася ў самым хвасьце статку і зь непакоем разважала: нешта нядобрае будзе, сама ведаю. Яна прыгадала, як сёньня ля куста на вожыка наткнулася, прыгадала як бык «Ударнік» кінуў на яе такі позірк, як быццам яна была не карова «Красуля», а нейкая казяўка. Не, — думала яна, — усё гэта нічога добрага не варожыць.

Вечарам, калі «Красуля» аддавала гаспадыні свой малочны працадзень, падыйшоў да яе Сымон, пацэрабіў між рагоў і неяк ласкава-пяшчотна паглядзеў на яе, у ейныя сумныя вочы зірнуў. Потым прамовіў: «Бедная ты, у мяне, «Красуля». Эх, каб ты была каровай старшыні, ці якога-небудзь брыгадзіра, мэханізатара, ці хоць-бы нармальнага працаздольнага саўгасьніка. А так? Што-ж — ты пэнсіянэрская карова. Пад цёмнай зоркай нарадзілася ты. Цяпер яшчэ нічога, а вось зіма прыйдзе... Павер, кароўка, я тут нявінаваты. Усё — старшыня, начальства...»

Пэнсіянэрская карміцелька разгублена кіўнула хвастом, крутанула галавой, быццам баронячыся ад настырлівых аваднёў. Потым шырокім языком лізанула Сымонаў рукаў, а ў ейных вялікіх вачох, апрача суму, заміљгалі быццам іскрынкі нейкае бадзёрасьці. Як быццам яна хацела сказаць: «Нічога гаспадар, ты пэнсіянэр і я ўжо не маладзіца, неяк выжывем, ня тое ўжо бачылі на сваім вяку.»

Сымон падаўся ў хату. «Красуля», пераўжоўваючы скупую дзённую страву, час ад часу цяжка ўздыхала, пераўжоўваючы і словы гаспадара — «а вось зіма прыйдзе...»

Назаўтрае пагода была — ну, хоць ты абыймі і расцалуй увесь сьвет. Выходзячы на пашу, «Красуля» ўбачыла «легкавушку», у якой сядзеў старшыня і іншае начальства. Праходзячы побач, яна і вокам на іх ня кінула. «За вялікі гонар для іх», — падумала яна. І далей: «Я сумленная пэнсіянэрская карова, сумленны і мой гаспадар. А яны, начальства?...»

Над палямі разьліваўся блакіт. Ён адлюстроўваўся ў сумна-сумных вачох «Красулі»...

Пакінем цяпер Сымона і ягоную «Красулю», пакінем блакітную раніцу і глянем на шэрыя факты. У газэце «Зьвязда» з 27-га травеня на чацьвертай старонцы можна было прачытаць наступнае: «Згодна з рашэньнем дырэкцыі і рабочага камітэту саўгаса «Парычы», пастаянныя рабочыя саўгаса забясьпечваюцца сенам на карову ў колькасьці 1 500 кілаграмаў, пэнсіянэры — 1 000 кілаграмаў».

Няўжо жывёла пэнсіянэраў — нейкае асаблівае пароды й сапраўды патрабуе менш кармоў, чымся іншая? Калі яно мо так, дык варта было-б параіць, каб у БССР толькі такую жывёлу разводзіць, а ня жывёлу пароды дырэктарскай, старшынскай, брыгадзірскай. Уяўляеце сабе, колькі на гэтым можна было-б зашчадзіць?

А. Г.

У ВЫДАВЕЦТВЕ «БАЦЬКАЎШЧЫНЫ» АБО Ў НАШЫХ ПРАДСТАЎНІКОЎ заўсёды можна набыць наступныя кнігі:

Янка Купала. **СПАДЧЫНА.** Выбар паэзіі з крытычным артыкулам Ст. Станкевіча. Бач. 564. Цана 7, 9 або 11 ам. дал. (залежна ад вокладкі й па-

Янка Купала. **ТУТЭЙШЫЯ.** П'еса з перы).
крытычным артыкулам Р. Склюта. 83 бач. Цана 1 ам. дал.

Янка Купала. **РАСЬКІДАНАЕ ГНЯЗДО.** Драма з крытычным артыкулам Р. Склюта. 58+XV бач. Цана 1 ам. дал.

Якуб Колас. **НОВАЯ ЗЯМЛЯ.** Паэма з крытычным артыкулам Р. Склюта. XXXII+246 бач. Цана 3 ам. дал.

Якуб Колас. **СЫМОН МУЗЫКА.** Паэма з крытычным артыкулам Р. Склюта й А. Бабарэкі. XXXII+238 бач. Цана 3 ам. дал.

Якуб Колас. **У ПАЛЕСКАЙ ГЛУШЫ.** Повесьць. 158 бач. Цана 1,50 ам. дал.

Максім Багдановіч. **ВЯНОК.** Збор твораў з крытычным артыкулам Ст. Станкевіча й Ант. Адамовіча. 274 бач. Цана 3 або 4 ам. дал. (залежна ад вокладкі).

Алесь Гарун. **МАТЧЫН ДАР.** Збор твораў з крытычнымі артыкуламі Ант. Адамовіча й А. Барычэўскага. 268 бач. Цана 3 ам. дал.

Андрэй Мрый. **ЗАПІСКІ САМСОНА САМАСУЯ.** Сатырычная аповесьць з крытычным артыкулам Р. Склюта. 88 бач. Цана 1 ам. дал.

Лукаш Калюга. **НЯДОЛЯ ЗАБЛОЦКІХ.** Аповесьць з крытычным артыкулам Р. Склюта. 127 бач. Цана 1,50 ам. дал.

Власт (Вацлаў Ластоўскі). **ТВОРЫ.** Апавяданьні. 112 бач. Цана 1 ам. дал.

Юрка Віцьбіч. **ПЛЫВЕ З-ПАД СЬВЯТОЙ ГАРЫ НЁМАН.** Мастацкі нарыс. 94 бач. Цана 1 ам. дал.

Аляксей Кулакоўскі. **ДАБРАСЕЛЬЦЫ.** Аповесьць з крытычным артыкулам Ст. Станкевіча. 110 бач. Цана 1 ам. дал.

БЕЛАРУСКІЯ КАЗКІ. Зборнік народных казак і літаратурных твораў з казачнымі матывамі. 215 бач. Цана 3 або 4 ам. дал. (залежна ад вокладкі).

ЛЯ ЧУЖЫХ БЕРАГОЎ. Альманах твораў беларускіх эміграцкіх паэтаў і пісьменьнікаў. 238 бач. Цана 3 ам. дал.

Рыгор Крушына. **ВЫБРАНЫЯ ТВОРЫ.** Цана 2 ам. дал.

Нішчацца гістарычныя помнікі

(Заканчэньне з 5-ай бач.)

чуцьцё падзяляюць, хіба-што і ўсе нашыя чытачы. Ня месьціцца проста ў галаве, каб у нашае цывілізаванае стагодзьдзе так барбарска зьнішчалася тое, у што нашыя продкі ўкладалі максімум сваіх ведаў, здольнасьцяў і майстэрства. Чаму так робіцца і як гэтаму зарадзіць?

Аўтары цытаваных намі артыкулаў маюць, пэўна-ж, рацыю, калі за разбурэньне гістарычных помнікаў вінавацяць мясцовыя гаспадарчыя, будаўнічыя й савецкія ўлады й арганізацыі. Маюць аўтары арткулу рацыю, калі абвінавачваюць грамадзкія й культурныя арганізацыі і ўстановы рэспублікі за тое, што яны слаба вядуць прапаганду аб культурнай і выхаваўчай важнасьці гістарычных помнікаў, аб патрэбе іхнага захаваньня.

Але створаныя арганізацыі аховы культурных помнікаў усё-ж нешта робяць, а вынікаў, як выяўляецца, гэта не дае ніякіх. Нешта тут не ў парадку. А не ў парадку тое, што за справай аховы помнікаў не стаіць дзяржаўны аўтарытэт, што дзяржава не адпускае для гэтай мэты патрэбных фінансавых сродкаў. Грамадзкія арганізацыі, без фінансавых сродкаў, зрабіць шмат ня ў стане. Яны могуць весьці прапаганду супраць нішчэньня помнікаў. Захаваньне-ж помнікаў, іхная кансэрвацыя, а тым больш рэстаўрацыя зьвязаныя з выдаткамі, якія, у савецкіх умовах, можа пакрыць толькі дзяржава.

У краінах, дзе ўрады пасапраўднаму дбаюць аб захаваньні помнікаў мінуўшчыны, справа гэтая вырашаецца бяз цяжкасьцяў. Гэтае-ж назіраецца і ў усходня-эўрапэйскіх гэтак званых народных дэмакратыях. У Польшчы, напрыклад, на дзяржаўны кошт пасьля вайны былі ўзьнятыя з руінаў цэлыя кварталы гарадоў і адбудаваныя ў старым гістарычным выглядзе, былі адбудаваныя або нанава пабудаваныя разбураныя вайной сьвятыні й іншыя гістарычныя будынкі. Даўно насьпеў час, каб і дзяржаўныя ўлады Беларускай ССР пайшлі гэтым шляхам.

Беларуская газэта палітыкі, культуры й грамадзкага жыцьця.

Выдавец: Уладзімер Бортнік

РЭДАГУЕ КАЛЕГІЯ

Артыкулы, падпісаныя прозьвішчам або ініцыяламі аўтара, не заўсёды выражаюць пагляды Рэдакцыі. Незамоўленыя рукапісы назад не зварочваюцца. Рэдакцыя адказвае на лісты толькі пасьля далучэньня паштовае маркі або міжнароднага паштовага купону.